

Nyelvt. O.

4468/1

NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK

1

1-3.

MOLLAY KÁROLY

A BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF-COLLEGIUM V. TAGJA

KÖZÉPKORI SOPRONI
CSALÁDNEVEK

BUDAPEST, 1958

Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. Pécs, Perczel-u. 2.

A nyomdáért felelős: Wessely Károly igazgató.

ÉDESANYÁMNAK

NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK
ARBEITEN ZUR DEUTSCHEN SPRACHWISSENSCHAFT

SZERKESZTI:
SCHWARTZ ELEMÉR

I.

MOLLAY KÁROLY

KÖZÉPKORI SOPRONI CSALÁDNEVEK
ÖDENBURGER FAMILIENNAMEN
IM MITTELALTER

BUDAPEST, 1958

Nyelvt. 0.446.
577134
(vll. 1.)

KÖZÉPKORI SOPRONI CSALÁDNEVEK

IRTA

MOLLAY KÁROLY

A BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF-COLLEGIUM V. TAGJA

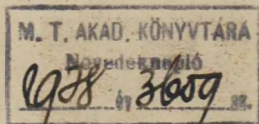

**MTA
KIK**

BUDAPEST, 1958

261415

Felelős kiadó: Mollay K.

Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. Pécs, Perczel-u. 2.
A nyomdáért felelős: Wessely Károly igazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés.	7
I. Nomen > nomen proprium.	17
II. Nomen proprium > nomen proprium.	33
III. Nomen proprium ± suffixum, praepositio > nomen proprium.	35
IV. Syntagma > nomen proprium.	54
Bibliográfia.	63
Deutscher Auszug.	65

„Én sem mondom aztot, hogy az név mindenkor
Dolog valóságát jelentse és olykor
Ne hibázzék, miként két testvér közt jámbor
Egyik lehet, másik, mint példa van, lator“
(Névtelen szerző verse a XVIII. sz. végéről).

BEVEZETÉS.

Munkánk megindulásakor¹ azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy tisztára nyelvészeti szempontból vizsgáljuk Sopron város középkori családneveit, vagyis az összegyűjtött változatok alapján az egyes neveket megfejtjük. Tekintettel arra, hogy a vizsgálandó nevek túlnyomó része német, elsősorban a német nevekre vonatkozó szakirodalom eredményei alapján kellett megindulnunk. Az első nehézség mindjárt a változatok összeállításánál támadt: pl. a *Leinwater* név írásváltozatainak összeállításánál kitűnt, hogy az 1500-ig kimutatható több *Baier J á n o s* közül az egyik vászonárus (*lein-*

¹ A soproni családnevekkel való foglalkozásra még annak idején *Schwartz Elemér* dr., egyetemi ny. r. tanár úr hívta fel figyelmünket és munkánkat egészen a kiadásig állandóan figyelemmel kísérte. Hálával gondolunk még *Sopronyi-Thurner Mihály* dr. polgármester úrra, aki hosszú időn keresztül támogatott bennünket és dolgozatunk megjelenését városi segítséggel lehetővé tette. Vitéz *Házi Jenő* dr., Sopron sz. kir. város főlevéltárosa levéltári kutatásaink alatt a hivatalos időn túl is a legnagyobb készséggel állott rendelkezésünkre és okmánytárának sajtó alatt lévő tizenkettedik kötetét feldolgozás céljából még kefelevonatban átengedte. Hozzáfordultunk valahányszor a még kiadatlan középkori források helyes kiolvasásában, értelmezésében vagy pedig a helytörténet egyes kérdéseiben megakadtunk. Fáradozásáért e helyen is szívből jövő köszönetet mondunk.

Hálás köszönettel kell megemlékeznünk a *m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumról* a külföldi ösztöndíj adományozásáért.

water) volt, akit a források többször csak mint *János vászonárus*-t említettek. Élt azonban Sopronban egy *Suntel János* nevű vászonárus is, aki forrásainkban több ízben ugyancsak *János vászonárus*-ként szerepelt. Az ezekre vonatkozó adatokat természetesen nem csatolhattuk a *Leinwater családnév* változatai közé, hiszen — foglalkozásnévről lévén szó — azt is meg kellett állapítanunk, hogy ez mint *családnév* Sopronban mikor tűnik fel először.² Az egyes adatok szétválasztása azonban a családtörténet ismerete nélkül nem volt megoldható és ezért az írásváltozatok kiválasztásával kapcsolatban az egyes családok történetének összeállítását határoztuk el. A családtörténetek összeállítása közben nyelvészeti szempontból is érdekes megfigyeléseket tehetünk.

Kitűnt ugyanis, hogy a soproni családnevek nagyjából kb. 1500-ig alakulnak ki, azaz a személynevek mellett fellépő másik név állandósulása még az egész 15. sz. folyamán tart. Tudjuk, a tulajdonnevet a köznévtől az különbözteti meg, hogy nem képzetkeltés, hanem egyedül identifikáció a célja: „A gyakorlatban persze sokszor nehéz köznévi és tulajdonnévi között pontos határvonalat húzni: megállapítani azt a pillanatot, amikor a név elveszti jelentésfunkcióját s az identifikáció eszközévé lesz.” (*Gombocz Zoltán*, MNy. 30 (1934), 4. l.). Középkori nevek vizsgálatánál sok esetben épen ennek a pillanatnak megragadása képezi a névmagyarázat legfontosabb részét, hiszen családneveink nagy tömege ismert köznevekből alakult, amelyeknél a „jelentés” megállapítása nem okoz különösebb gondot. A köznévi tulajdonnévvé válását pedig legbiztosabban családtörténeti adatokkal igazolhatjuk.

Nem hisszük, hogy bennünk fogamzott volna meg először a családnév és a családtörténet összefüggésének gondolata; az alkalmazásnak a családnevek kialakulásával foglalkozó munkákban mégsem találjuk nyomát. A német családnévfejtő irodalom pl., amely ezen a téren a legtöbb részletmunkával rendelkezik, egészen a legújabb időkig *Förstemann* Ernő hatalmas személynévgyűjteményének (Alt-

² A nagy- vagy kisbetűs írás ugyanis itt nem igazít el.

deutsches Namenbuch, Bd. I. Nordhausen, 1856; Bonn, 1900²) varázsa alatt állt és nem akarta felismerni a tizennegyedik és tizenötödik századi nagy társadalmi átalakulásnak (lovagi kor ~ polgári kor) a névképzésre is kiható óriási jelentőségét. Egyszerűen kikapcsolták a középkort, az újkori alakokból indultak ki,³ és úgyszólván minden második mai családnevet régi, 1100 előtti időből kimutatott germán személynévre vezettek vissza. Pl. „kiszámították“, hogy a *Godeberaht* germán személynévből 6000 személy- és családnév alakulhat. „Sie sind der Haupt- und Grundstock unserer heutigen Familiennamen“ — írják 1891-ben (*Kleemann, Selmar, Die Familiennamen Quedlinburgs und der Umgegend, Quedlinburg, 1891, 1. l.*) Bár *Schröder* Edward már 1924-ben (*Deutsche Literaturzeitung* 46 (1924), 52—4. hasábo) *Heintze-Cascorbi* nagy összefoglaló munkájának (*Die deutschen Familiennamen, Halle, 1922⁵*) ötödik kiadását erősen megbíráltta, ez a munka változatlan szempontokkal 1935-ban hetedik kiadását érte meg, úgyhogy *Bahlow* János ugyanabban az évben némi keserőséggel jegyezte meg: „Dieser Grundirrtum ist der Todeskeim, den das System der Namenkunde von Anfang an in sich barg und an dem es nun zu Grunde geht.“ (*Deutsches Namenbuch, Neumünster i. H., 1933*). Kivételt úgyszólván csak *Socin* Adolf (*Mittelhochdeutsches Namenbuch, Basel, 1903*) és *Reichert* Hermann (*Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. und 14. Jahrhunderts, Breslau, 1908*) hatalmas anyaggyűjtései képeznek. Socin már az összes írásváltozatok összeállítását követeli, Reichert pedig minden személyre vonatkozó minden adatnak leidézését kívánja, de azután maga is belátja, hogy ennek megvalósítása még *egy* város családnevein belül sem lehetséges. Mindaketten nyilván a fejlődési sor bemutatására törekedtek és valahogyan érzékeltetni akarták „azt a pillanatot, amikor a név elveszti jelentésfunkcióját és

³ „Auch die besseren Erzeugnisse verfallen durchweg in den methodischen Fehler, die neuhochdeutschen Namen unmittelbar mit den althochdeutschen zu verbinden und das eigentliche Mittelalter zu ignorieren.“ (*Socin, Adolf, Mhd. Namenbuch, Basel, 1903, VI. l.*); ugyanez a helyzet az angoloknál is (*Fransson, Gustav, Middle English surnames of occupation 1100—1350, Lund—London—Copenhagen, 1935, 18. l.*).

az identifikáció eszközüvé lesz.“ Nem véletlen, hogy mind a két szerző csak egy-egy város (Basel, Boroszló) és közvetlen környéke neveit vizsgálta behatóan és mégis a hatalmas anyaggyűjtésen túl nem igen jutottak.

Emellett a régi iskola hívei is rájöttek arra, hogy egy-egy név egyszerre több germán (személy-) névre mehet vissza, mivel a nyelvtörténeti fejlődés folyamán egyes, eredetileg különböző tövek ugyanazt az alakot vették fel. Így írta meg *Andresen* Károly Gusztáv 1883-ban „Konkurrenzen in der Erklärung der deutschen Geschlechtsnamen“ (Heilbronn a. N.) c. értekezését. A több lehetséges megoldás közül mindenki természetesen a neki épen megfelelőt választotta ki: „... man muß sich meist damit begnügen, ihn (t. i. a családnevet) einem (anlautenden) Namenworte zuzuordnen. Auch erschwert es die Concurrenz mehrerer ähnlicher Stämme (z. B. *Hlod*, *Liud*, *Liub*) bei manchen Namen außerordentlich, sie mit Bestimmtheit dem richtigen Stamme zuzuweisen. — *Mancher Name, den ich im Folgenden von einem deutschen Stamme ableite, mag vielleicht von anderer Seite mit Recht oder Unrecht für das Slovenische reclamiert werden*“ (*Obergföll*, Joseph, *Gottscheer Familiennamen*, Gottschee, 1882, 5. l.). A feldolgozott anyag megnövekedésével a zavar is nőttön-nőtt, úgyhogy *Gottschald* Miksa 1932-ben az azóta sokat emlegetett kétértelmű megoldást választotta: „Überhaupt sei für alle Deutungen des Namenbuchs grundsätzlich bemerkt: *so kann der Name, nicht so muß er gedeutet werden*“ (*Deutsche Namenkunde*, München, 1932, VI. l.). Ennek a módszernek csődjét a nagy osztrák zeneszerző, Haydn József nevének esetében világosan láthatjuk. Ez a név ugyanis eredhet I. a germ. *Haido* szn.-ből, II. a kfn. *heiden* ‚paganus‘, III. a kfn. *heiden* ‚Buchweizen‘ szóból és IV. a *von der Heiden* ‚vom Heideboden‘ földrajzi megjelölésből is (bővebben l. a *Haiden* névnél: 10. sz.). *Schmid* Ernő Frigyes, aki a nagy zeneszerző származásának legújabbban vaskos könyvet szentelt (Joseph Haydn. Ein Buch von Vorfahren und Heimat des Meisters, Kassel, 1934.), a négy lehetséges magyarázat közül a másodikat teszi magáévá⁴ (i. m. 19—22.

⁴ Schmid tulajdonképen még két magyarázatot (Eidam: ‚Zimmermannsaxt‘) említ: ezeket bátran mellőzhetjük.

ll.). Ennek kedvéért kijelenti, hogy a mosonmegyei Tétény, ahol a zeneszerzőnek később az alsóausztriai Hainburgba költözött szépapja, Gáspár 1625 táján született, „ein echtes Heidebauerdorf“ és hogy az 1659. évi győri canonica visitatio-nak „Lutherani Hungari“ kifejezésén tulajdonképp magyarországi lutheránus németeket kell érteni, míg a „Germani“ kifejezés az Ausztriából bevándorolt katolikus németeket jelöli... Megemlíti még, hogy a hainburgi házassági anyakönyvi bejegyzés („Gaspar Haiden gebürtig im Dorff Datten auf der Haydt“) alapján nem lehet arra gondolni, hogy Haydn Gáspár esetleg magyar származású volt. Házi Jenő azonban történeti adatok alapján rámutatott arra, hogy 1625 táján Tétényben sem horvát, sem német családoknak nyoma sem lehetett, hanem az egész falu magyar és lutheránus volt (Haydn József zeneszerző őse, Sopron, 1935). Tehát a legrosszabb számítás szerint is Haydn Gáspár magyar származása *legalább* annyira biztos, mint a német. Schmid 16 lapon keresztül (i. m. 22—38. ll.) foglalkozik a *Haydn* név s változatainak elterjedésével és az egész német nyelvterületről (és Magyarországról is) összehordott középkori és újkori adataiból feltűnő módon csak a *középkori* soproni adatok hiányzanak. A soproni adatok között ugyanis vannak olyanok, amelyek félre nem ismerhető módon a Heidebodenra utalnak, sőt tudjuk, hogy pl. *Csapody* János soproni polgárt (6. sz.) németnyelvű forrásaink állandóan *Hans von der Haid*-nak nevezik. Nem lehet letagadni azt sem, hogy a *Haid* szónak a ‚Heideboden‘ jelentésben van *Haiden* alakja is,⁵ Schmid pedig a zeneszerző családja családnevének írásváltozataival kapcsolatban (i. m. 39—40) maga elismeri, hogy „die Schreibungen *Haid*, *Hayd*, *Haidt*, und *Haydt* kommen gleichfalls vor (Stadtarchiv Hainburg 1718; Pfarrmatrikel Rohrau 1764; Stadtarchiv Hainburg 1665; zirka 1684; ebenda zirka 1684. 1721).“ Így csak mosolyogni lehet a szerzőnek következő kijelentésén: „Absolut sicher ist aber, daß der *Familienname Haydn* in allen seinen

⁵ V. ö. pl. *Schwartz* Elemér, EPhk., 56 (1952), 151. l.; v. ö. még ua., Der Gauname ‚Heideboden‘, Sonntagsblatt (Budapest) 1952. jún. 26. sz.

Schreibungen weder ein kroatisches, noch ein ungarisches, sondern *ein gutes altes deutsches Wort* darstellt, womit auch in diesem Punkt den Versuchen, Joseph Haydn und seine Vorväter als Nichtdeutsche anzusprechen, ein energisches Halt zugerufen werden muß“ (i. m. 22. l.). Nem hisszük, hogy valaki is komolyan állítaná a Haydn *név* magyarságát és Haydn Józsefet a magyar zeneszerzők közé sorolná, ahogy pl. Liszt Ferencet német neve mellett sem lehet németnek tekinteni.⁶ A fenti idézet azonban élesen rávilágít arra az egyoldalú felfogásra, amely a nevet minden esetben a nemzetiséggel azonosítja. Figyelmen kívül hagyva most az asszimiláció kérdését, a fentemlített *Csapody János* esete ezt a felfogást világosan megcáfolja. Önkénytelenül is felvetődött tehát a kérdés, vajjon nem tesszük-e ki magunkat hasonló tévedésnek, ha soproni neveinket a családtörténet tüzetes ismerete nélkül vizsgáljuk. Kezdetből fogva ugyanis tisztában voltunk azzal, hogy a családnévfejtés nem maradhat öncélú tudomány és nem állhat meg a családnevek tisztán nyelvészeti kérdéseinek megoldásánál. Midőn tehát azt látjuk, hogy pl. Sopronban *Csapody Jánost Hans von der Haid*-nak, a Magyaróvárról származó *Orbán Pétert* és *Andrást Altenburger*-nek nevezik stb., Székelés Péter polgármester nevét nyelvi elvonással Gelesch-sé németesítik el stb., lehetetlen arra nem gondolnunk, hogy Nyugatmagyarország 15. sz.-i magyarságának jórésze nem tűnt-e el hasonló német nevek mögött? A névfejtésnek a népiségtörténettel való összekapcsolásánál tűnik ki igazán, milyen termékeny gondolatnak bizonyul, ha a kettő közé a családtörténetet iktatjuk. Ha ugyanis a népiségtörténész bármely oknál fogva családtörténetre nem terjeszkedhetik ki, igen sok esetben feltevésekre van utalva vagy a nevek egy részét népiségtörténeti szempontból bizonytalanoknak fogja minősíteni (V. ö. pl. *Szabó István*, *Ugocsa megye*, Budapest, 1957, 3. ll.). Igaz, hogy minden kérdésre még a családtörténet sem fog feleletet adni: viszont családtörténet nélkül rámutathatunk-e a két-, sőt három-

⁶ Erre v. ö. *Csekey István*, *Liszt Ferenc származása és hazafisága* (Értekezések a Nyelv- és Széptud. Osztály köréből XXXV. k., 9. sz.). Budapest, 1957.

nevűségre? S csak nyelvészeti szempontból mondható-e érdekesnek az a jelenség, hogy pl. *Erdélyi Jakab* soproni polgárt *Siebenbürger*-nek és *Behem*-nek is nevezik! Ezeknek a szempontoknak figyelembevételével Sopron és evvel Nyugat-magyarország népiségtörténetét kissé más színben fogjuk látni.

Hazai polgárságunk családtörténeti feldolgozása tudvalevőleg még a kezdet kezdetén van s ezért módszerünk csak a munka folyamán alakulhatott ki. Ez a módszer a rendelkezésre álló forrásanyag terjedelmétől is függ. Sopron esetében avval a szerencsés helyzettel állunk szemben, hogy tizenkét kötet kiadott okmányon (és már régebben kiadott forrásokon) kívül 1500-ig még egy kiadatlan bírói ítéletkönyv, telekkönyv, feljegyzési könyv és papi könyv állottak a rendelkezésünkre, amelyeket 1500-ig szintén átnéztünk.⁷ Mivel főképpen arra törekedtünk, hogy a városi polgárság vezető rétegét, a polgármesterek, városbírák és tanácsosok családjait dolgozzuk fel, először is a családok vagyoni helyzetét igyekeztünk megismerni, megállapítva az ingatlanok, különösen a házak fekvését, nagyságát, értékét, az utánuk fizetett adót, a bor- és gabonadézsmát stb. A házak fekvésének megállapítása azért fontos, mert ebből a középkori város topografiájára nézve vonhatunk le érdekes következtetéseket, sőt adott esetben ennek még nyelvészeti szempontból is hasznát vehetjük. (v. ö. pl. az *Am Eck* névnel: 13. sz.) Ezután következik a társadalmi helyzet jellemzése, a foglalkozás, egyéb művelődéstörténeti adatok, a szaporodás stb. Általában megemlítendő minden, aminek a város szellemi és anyagi arculatához valami köze van: az egyes adat nem annyira önmagában, mint inkább az egészhez való kapcsolatában értékelendő. Bizonyos, hogy így a *részletezésnél* az egyhangúságot és aprólékosságot nem igen kerülhetjük el: amint azonban egy megye népiségtörténete nem képzelhető el az egyes falvakra vonatkozó aprólékos részletkutatások nélkül, ugyanúgy a városi polgári társadalom, a polgári életstílus ismeretéhez csak az egyes családokon keresztül jutha-

⁷ Ez a határ természetesen egészen önkényes és tisztára gyakorlati célt szolgál.

tunk el. Ez utóbbi célt szolgálja az egyes családoknál szét-szórt adatoknak bizonyos szempontú *összefoglalása*, amelyben minden aprólékos adat valamilyen szerephez jut. A családtörténet elé kerülnek az illető családnév írásváltozatai. Maga a névmagyarázat pedig a családtörténet után következik.

Munkánk így természetesen egy *részletező* és egy *összefoglaló* részre oszlik. A részletező részben a neveket, illetőleg a családokat nem betűrendben csoportosítjuk, hanem lehetőleg úgy, hogy ez a csoportosítás valamilyen nyelvészeti szempontnak megfeleljen. Nem fogadhatjuk el a német családnévfejtő munkákban általánosan követett felosztást. Ez a felosztás t. i. több szempontot kever össze. A német munkák megegyeznek abban, hogy a csoportosításban a családnevek kialakulásának történeti sorrendjét követik. Megkülönböztetnek germán és nem germán személynevekből képzők nélkül (Vollnamen) vagy képzőkkel (Kurzformen, Verkleinerungsformen, Vaternamen, Namen auf *-mann*) alakult családneveket, továbbá nem személynévi eredetű megjelölésekből alakult családneveket. Az egyes csoportoknak és ezeken belül az egyes alcsoportoknak azután hol a családnevek *alakja*, hol pedig *jelentése* szerint adnak neveket. Ha az összefoglaló munkák csoportosításait egymással összehasonlítjuk, az első pillanatra látjuk, hogy a csoportosítás nehézségét egyedül a késői középkor folyamán kialakult és nem személynévi eredetű családnevek alkotják. Ezeknél általában megkülönböztetnek helynevekből és népnevekből (Herkunftsnamen), foglalkozásnevekből (Berufsnamen) és tulajdonságnevekből (Übernamen) alakult családneveket. Brechenmacher József (Deutsches Namenbuch, Stuttgart, 1928²) pl. az utóbbi csoportot három önálló, de ismét a kétféle szempont szembeállításával létrehozott csoporttal (Eigenschaftsnamen; Necknamen und Übernamen; Satznamen) helyettesíti. A zavar teljes képét azonban *Hirt Herimann* (Etymologie der neuhochdeutschen Sprache, München, 1909) felosztása mutatja, amelyet nagyjából Soein Adolftól (i. m.) vett át. A tulajdonságneveket két csoportba (Satznamen; Übernamen) osztja és a másodikban a következő alcsoportokat állítja fel:

a) Adjektivnamen (pl. Böse, Frische, Große);

- b) Körperliche, geistige, moralische, soziale Eigenschaften stb. (pl. Bart, Liebermann);
- c) Tiere und tierische Merkmale; Pflanzen, Früchte, Gesteine stb. (pl. Adler, Hirsch);
- d) Eßlust, Eßwaren (pl. Brotfraß);
- e) Kleidung, Wohnung, Ausrüstung stb. (pl. Pelz, Nagel);
- f) Auffallende Beschäftigung stb. (pl. Sänger);
- g) Glaube, Kirche, Obrigkeit stb. (pl. Engel, Graf);
- h) Alter und Verwandtschaft (pl. Mann);
- i) Münze, Maß, Gewicht (pl. Pfening);
- j) Jahr, Woche, Tageszeit (pl. Winter);
- k) Abstraktwörter (pl. Arbeit, Zorn).

Mármost kérdezhetjük, vajjon az első alcsoportba sorolt *Frische*, *Große* neveket viselője nem testi tulajdonságai alapján kapta-e, és nem tartoznak-e ugyanide az „étvággyal“ összefüggő nevek is stb. Vajjon közelebb jutunk-e így a családnévképzés rendszerének megismeréséhez? Véleményünk szerint ez a cél csak úgy érhető el, ha a csoportosításban egy és ugyanazt a szempontot alkalmazzuk. Tudjuk, hogy a családnév (ill. a személynév) ‚nomen proprium‘ jelentése egy konkrét jelentésből való másodlagos fejlődés eredménye. A csoportosítás mármost úgy történik, hogy pl. megállapítjuk, a konkrét jelentésű alapszó milyen nyelvtani kategóriába tartozik. Ennek alapján a következő csoportokat különböztetjük meg:

I. *Nomen* > *nomen proprium*. Idetartoznak a népnevekből és foglalkozásnevekből stb. alakult családnevek és az ú. n. tulajdonságnevek egy része (pl. kfn. *heiden* ‚paganus‘; ‚Buchweizen‘ > *Haiden*; kfn. *leinwater* ‚vászonárus‘ > *Leinwater*; *székel(y)es* ‚fortélyos‘ > *Székel(y)es* stb.).

II. *Nomen proprium* > *nomen proprium*. Idekerülnek a személynévekből (Vollnamen, Kurznamen) és a helynevekből alakult családnevek (pl. *Karl*, *Joachim*, *Schadendorf* stb.).

III. *Nomen proprium* ± *suffixum*, *praepositio* > *nomen proprium*. Idevesszük a személynévekből képzőkkel és ragokkal képzett családneveket (Verkleinerungsnamen, Namen auf -mann, Patronymika), a helynevekből képzőkkel képzett családneveket (Herkunftsnamen) és tulajdonnevekből

nyelvi elvonással vagy áttapadással képezett családneveket (pl. *Haido* > *Heidel*, *Heidemann*, *Haiden*; *Schadendorfer*, *Csapody*; *Székeles* > *Gelesch*; *Molfenter* < *zum Olfenter* „zum Elephanten, oder zu dem Mann, der im Haus zum Elephanten wohnt“.⁸ Idevehetők az ilyenek is: *von der Haiden* > *der Haiden* > *Haiden*; *zum ~ im (Haus) Hirsch* > *Hirsch* (Hausnamen).

IV. *Syntagma* > *nomen proprium*. Pl. *Achtseinnicht*, *Eilinsgrab*, *Bornemissza* stb. Ideveendő azonban ez is: *Am Eck* stb.

Láttuk, hogy pl. a Székel(y)es név két csoportban is szerepel. Ez természetes. Ugyanis a *székel(y)es* > *Székel(y)es* és a *Székeles* > *Gelesch* változás történetileg is, lélektanilag is más-más fejlődés eredménye.

* * *

A következő sorokban csak az lesz a célunk, hogy a fentiekben vázolt szempontjainkat néhány példával igazoljuk. Anyagi okok miatt egyelőre ugyanis nem áll módunkban, hogy a már feldolgozott nevezetesebb 15. sz.-i. soproni családokat mind bemutassuk. Így összefoglaló művelődés- és társadalomtörténeti képet sem adhatunk. De hisszük, hogy ez a néhány *módszertani* példa mind a történészek, mind pedig a nyelvészek figyelmét a polgári családtörténetírás jelentőségére felhívhatja.⁹

⁸ V. ö. *Grohne*, Ernst, *Die Hausnamen und Hauszeichen*, Göttingen, 1912, 145. l.

⁹ Ha a forráskiadást nem idézzük, hanem csak a helyet jelöljük meg, mindig *Házi* Jenő soproni okmánytára (l. a bibliográfiát) értendő. A bírói ítéletkönyvre, feljegyzési könyvre, telekkönyvre, papi könyvre nézve l. a bibliográfiát. Egyébként a nyelvészeti irodalomban szokásos rövidítéseket használjuk. A fonetikus átírásra nézve v. ö. *Schwartz* Elemér, *A német köznyelvi ejtés iskoláinkban*, Budapest, 1938, 36. l. — A családnevek írásváltozatainál mindig jelezzük, ha nem Sopronban íródtak. Ugyanígy megemlítjük, ha a változat csak egyetlen egyszer fordul elő. Mindezt a helyesírástörténet és a névfejtés szempontjából tartjuk szükségesnek. A ma is meglévő dülőneveket mai alakjukban közöljük (Ezekre v. ö. *Heimler* Károly, *Sopron topografiája*, Sopron, 1956, 29. ll.) A sopronmegyei helységeknel a megyét nem jelöljük. Egyébként A. A. = Alsó-Ausztria, F. A. = Felső-Ausztria.

I. NOMEN > NOMEN PROPRIUM.

1. **Haid(e)n** (I. a 9. sz.-t).

2. **Hirsch** (I. a 10. sz.-t).

3. **Leinwater** I. 1435: Jacob *leinwater* (II. 3 : 32); 1435: Jacob *Lembater* (I. 3: 111. A kismartoni tanács levele. Egyetlen adat); 1436: Jacob *leynwater* (II. 3 : 45); 1437: Jacob *leinbater* (i. h. 73); 1457: Michelen *des Leinbater* (II. 1 : 87); 1458: „... Michaelem *Wazonaros*“ (I. 4 : 275. Az esztergomi érsek oklevele. Egyetlen adat); 1459: Michel *leinboter*... Michel *leinbotter* (II. 4 : 77, 79); 1463 „... et Michaelis *Waznas* (I. 5 : 79. Mátyás királynak Nándorfehérvárott kelt oklevele. Egyetlen adat); 1464: Michel *Leinbatter*... Michel *Leinbotter* (II. 4 : 236, 239); 1465: „... ac Michaelis *Lajnbether*“ (I. 5 : 155. Mátyás királynak Esztergomban kelt oklevele. Egyetlen adat), Michael *Laybothar* (i. h. 190. Mátyás királynak Budán kelt oklevele. Két adat), Michaelis *Laybotar* (i. h. 192. A sárvári előljáróság levele. Egyetlen adat); 1475: „Michael *Lini-ficis* ac... cives“ (i. h. 335. Mátyás királynak Budán kelt oklevele); 1478: Michel *Leimbater* (i. h. 369. Egyetlen adat), „Georgius *Leynbater* kapplan... in Sand Jorig kapellen“ (ítéletkönyv 428); 1481: Michael *Leijnbater* (II. 1 : 201. Egyetlen adat); 1483: Hans *leymbatter* (II. 4 : 352. Egyetlen adat); 1500: Jorgen *Leynbatter* (II. 1 : 266. Egyetlen adat.)

II. 1433-ban tűnik fel Sopronban *Jakab*, akinek a mai Balfi-utcában volt háza (II. 3 : 32, 38, 45, 52, 75, 65, 211, 343, 352; II. 4 : 10, 47, 69, 121, 140, 157, 174, 188, 202, II. 1 : 81). 1433-ban 3 veder, 1435-ben és 1436-ban 1—1 veder, 1438-ban $\frac{1}{2}$ veder (az 1442. évi bortized alapján kivetett kölcsön jegyzéke $\frac{1}{4}$ vederrel említi), 1447-ben pedig $2\frac{1}{2}$ veder bordézs-mát (II. 3 : 379) ró le; 1459-ben szüretkor 1 veder cefrét szállít a városba (II. 4 : 105). Gabonadézs-mája viszont 1438-ban 1 képét tesz ki (II. 3 : 80; 118—46, 218—29). 1437-ben 2 forint, 1440-

ben 9 forint (v. ö. még i. h. 216), 1442-ben 1 forint, 1454-ben és 1457-ben 2—2 font dénár, 1458-ban 2½ font dénár, 1459-ben 2 font 24 dénár, 1461-ben és 1462-ben 1—1 font dénár, 1463-ban pedig 11 solidus 6 dénár adót fizet. Ingatlan vagyonát 1459-ben és 1463-ban 84—84 font dénárba becsülik. Házát 1453-ban Bauer Jakab bécsújhelyi zsidó bírja zálogban (I. 4 : 31—2). Nem biztos, hogy vászonárús volt (v. ö. II. 3 : 162, 327, 404). 1463-ban halt meg.¹ Özvegye, *Margit* asszony, aki valószínűleg Tschürtz Jakab soproni polgárnak volt leánya (v. ö. ítéletkönyv 101), 1464-ben 11 solidus 6 dénár (és 7 dénár kereseti adót), 1466-ban 2 font 6 solidus 25 dénár (és 3 solidus 28 dénár kereseti adót), 1468-ban 1 font 32 dénár adót fizet (II. 4 : 225, 276, 306). 1468-ban 34 font dénár értékű ingatlan vagyonnal rendelkezik (i. h. 294).

Egy leányáról tudunk, aki 1462-ben rokonától, Pfen-del Jánostól pénzt örököl (I. 5 : 38).

Nincsen kizárva, hogy rokona volt az 1442-ben először szereplő *Mihály*, mivel ennek János nevű fia 1488-ban Jakab házát bírja. Mihályt 1442-ben még Traismaurer Péternek (12. sz.) Mészáros-utcai házában találjuk (II. 3 : 358); 1447-ben már van háza a Sz. György-utcában (i. h. 383; II. 4 : 17, 52, 57, 75, 126, 147, 162, 195, 208, 230, 282, 298, 311), amelyhez 1464-ben még egyet szerez a mai Balfi-utca elején (i. h. 225, 277, 294). Volt még ¼—¼ szőlője a *Gangan-* és *Rotepeter-*, ¼ a ruszti *Pawngarten*-dülőkben s ¼ szőlője valamelyik ruszti dülőkben (II. 1 : 186—8). 1447-ben 2¼ veder bordézsát ró le (v. ö. még II. 4 : 241). 1442-ben ¼ font dénár, 1454-ben 7 font dénár (v. ö. még i. h. 21), 1457-ben 8 font dénár, 1458-ban 9 font dénár, 1459-ben 7½ font dénár, 1461-ben 6 font dénár, 1463-ban 5 font 3 solidus 26 dénár, 1464-ben 4 font 27 dénár, 1466-ban 8 font 53 dénár és 1468-ban 22 solidus dénár (és 12 solidus dénár kereseti) adót vetnek ki rá (v. ö. még i. h. 285, 287). Ingatlan vagyonát 1459-ben 300 font dénárt, 1463-ban 329 font dénárt, 1468-ban már csak 110 font dénárt ér.

Kereskedelemmel foglalkozott; emberei az egész országot bejárták (I. 5 : 189—90). Az 1450-es években valószínűleg

¹ V. ö. még I. 5 : 111; II. 3 : 108, 152, 232, 392; ítéletkönyv 470.

már a tanácsnak tagja (v. ö. II. 1 : 87; I. 4 : 275), 1459/60-ban pedig városi kamarás s erre az évre vonatkozó számadáskönyve is megvan (II. 4 : 77—103). Egyízben (1466/7) volt városbíró, háromszor (1471/2, 1474/5, 1480/1) polgármester (ítéletkönyv 110, 134; I. 5 : 300—1; II. 1 : 177; telekkönyv 443).²

Két végrendelet maradt utána. Az egyik (II. 1 : 186—7) 1476-ban, a másik (i. h. 202—3) 1481. okt. 21-én kelt. Az utóbbi szerint a Sz. Mihály-templomhoz tartozó Sz. János-kápolnában alapított misealapítványra (v. ö. i. h. 187—8) hagyta $\frac{1}{4}$ szőlőjét a Rotepeter-, $\frac{1}{4}$ szőlőjét a *Gangan-* és $\frac{1}{4}$ szőlőjét valamelyik ruszti dülőben, továbbá Balfi-utcai házának felét, minden tartozékával, de már 1476-ban kikötötte, hogy a javadalomnak első élvezője fia, *György* pap legyen. Elrendelte még, hogy felesége, *Erzsébet* asszony a nevezett kápolna számára misekönyvet, kelyhet, oltárterítőt és oltárképet szerezzen. A Sz. Mihály-templomban öröklángalapítványt tett s ezenkívül 10—10 forintot kapott a Sz. Mihály-, a Boldogasszony-templom, a Sz. János-kápolna, 5—5 forintot a Sz. Lélek-, a Sz. György-templom, a kórház- és a bánfalvi Sz. Farkas-kápolna, míg a ferencrendi kolostornak 15 forint és 2 hordó óbor jutott. Többi vagyona özvegyéé, ill. két fiáé, *György-é* és *János-é* lett, mivel az 1476-ban említett *Lénárd* ekkor már nem él.

Györgyöt 1467-ben a bécsi egyetemen találjuk (a bécsi egyetem főanyakönyve 1467. első félv.),³ 1475-ben németnyelvű forrásunk *dyak*-nak (diaconus?) mondja (ítéletkönyv 134), 1478. jún. 17-én pedig a Sz. György-kápolna Három királyok oltárához tartozó javadalmat kapja meg és reverzálisát ekkor írja be a bírói ítéletkönyvbe (i. h. 428). 1481-ben viszont átveszi apjának fentemlített alapítványát (v. ö. telekkönyv 54; feljegyzési könyv 57). A Balfi-utcában lakik s 1488-ban 10 forint, 1489-ben 12 forint adót vetnek ki rá; 1495-ben pedig a belvárosban találjuk, ahol 3 forint adót fizet (II. 4 : 406, 416; II. 5 : 6, 47). 1500-ban még él (i. h. 82; II. 1 : 266).

² V. ö. még II. 5 : 389; II. 1 : 79, 80, 88; I. 5 : 79; ítéletkönyv 97, 101, 102; II. 4 : 236, 239, 244; I. 5 : 155, 192; II. 4 : 288; II. 1 : 122; I. 5 : 335; ítéletkönyv 121, 145; I. 5 : 369; II. 1 : 189, 195, 201.

³ Ezt az adatot Barta István dr. szívességének köszönöm.

Mihálynak másik fia, *János* 1481-ben tűnik fel; van többek között szöllője a *Habnit-* és a meggyesi *auff der Haid-dülőkben* (telekkönyv 443, 289). 1483-ban Pozsonyban (?) végrendelezik (II. 1 : 208—9) és ebből megtudjuk, hogy volt még szöllője a *Steiner-*, a *Kreuz-* és a *Hayder-dülőkben*. Vászónárús volt. Első felesége, *Borbála* asszony ekkor még életben van.

János ezután is még szerepel forrásainkban (II. 4 : 352; II. 1 : 150—1; telekkönyv 53). 1488-ban és 1489-ben a mai Balfi-utcában van háza (II. 4 : 403, 415; II. 5 : 6) továbbá van még sáfránykertje s szöllője a *Steiner-*, az *Eysner-* és a *Dudles-dülőkben* (I. 6 : 204). 1488-ban 3 forint, 1489-ben 8½ forint adót fizet. 1489-ben adószedő, azaz a külső tanácsnak tagja.

Özvegye, *Ilona* asszony, aki *Gräfel János* soproni kereskedőnek volt leánya, másodszor *Fleischacker Péter* soproni polgárhoz ment feleségül.

János után egyetlen leány, *Katalin* maradt, aki mostohaapjával apja hagyatékát illetően 1502-ben egyezkedik ki (i. h.).

III. A *leinwater* „vászónárús” foglalkozásnévből lett esn., amint ez *György* pap esetében minden kétséget kizáró módon már megállapítható. *Házi Jenő* az 1458-as *Wazonaros* adatból magyar családnévre következtet (I. 5 : VII.); a családtörténeti adatokból azonban ez nem bizonyítható s így a család német eredete a valószínűbb. A *Leinbater* változatokban a *b* gyakori bajor írássajátság a bilabiális *w* helyett (*Moser*, Virgil, Frühneuhochdeutsche Grammatik, Heidelberg, 1929, I. 1 : 58. l.).

4. **Székeles I.** 1402: „den ... *Zekeles* Petrein“ (I. 1 : 272); 1408: *Gälüsch Peter* (I. 2 : 15. *Scharffeneck Frigyes* Köpcsényben kelt elismervénye. Egyetlen adat); 1409: herrn *Gelesch* Petrein (i. h. 22); 1410: *Gales* Peter (II. 2 : 503); 1410 táján: *Zekallesch* Peter (II. 1 : 152); 1413: *Zekelus*ch Peter (i. h. 17. Egyetlen adat); 1414: *Petrus dictus Zakalus* (HazOkm. III, 297; v. ö. még I. 2 : 82. A győri káptalan oklevele. Egyetlen adat), *Zekelis* Péter (i. h. 85. Egyetlen adat), *Zekulus* Peter (i. h. 86); 1415: *Zekellesch* Peter (II. 1 : 150); 1416: „Den ... vnd *Zekalesch* Petrein“ (I. 2 : 104. A kőszegi tanács levele.

Egyetlen adat); 1417: *Petrus Zakalos* (i. h. 126. Borbála királynő Budán kelt levele. Egyetlen adat), „herren... *Gëlusch Petreins*“ (i. h. 151); 1418: *Zekalisch Peter* (II. 1 : 19. Egyetlen adat), hern *Gelusch Petrein* (I. 2 : 142); 1419: *Czekelusch Petrus* (i. h. 167. Zsigmond király Budán kelt oklevele), hern *Czëkelusch Petreins* (i. h. 175); 1422: *Petrus Czeclus* (i. h. 215. A kir. tárnokmester Budán kelt elismervénye. Egyetlen adat), *Peter Czëkelösch* (i. h. 216. A budai városbíró levele, Egyetlen adat), „*Petri Zekelews magistri civium*“ (i. h. 235. Zsigmond király Pozsonyban kelt oklevele. Egyetlen adat); 1425: heren *Zëkelusch Petrein*¹ (ítéletkönyv 90); 1425: *Gelüsch Peter* (I. 2 : 271. Egyetlen adat); 1427: „*Dem... Galas Petrein*“ (i. h. 332. A polgármesterhez intézett levél. Egyetlen adat), *Galusch Peter* (II. 2 : 372. Egyetlen adat), *Kalusch Peter* (II. 2 : 380); 1428: *Petrus Gallus* (I. 2 : 355. A kir. tárnokmester Sopronban kelt nyugtája. Egyetlen adat); 1431: *Galus Petrin* (II. 2 : 425. Egyetlen adat); 1458: *Gälusch Peter* (I. 3 : 174. Egyetlen adat).

II. Péter-ről 1402-ben hallunk először, Sopronban (I. 1 : 272); ekkor már a tanácsnak tagja s mint ilyen 1408-tól kezdődőleg tizennégyszer (1408/9-ben, 1412/3—1414/5-ig, 1417/18-ban, 1419/20—1422/3-ig, 1426/7—1430/1-ig) viselte a polgármesteri tisztséget (I. 2 : 13; II. 1 : 154—6; I. 2 : 82, 85, 86, 126, 151, 164, 167, 169, 173—5; I. 1 : 295;² II. 1 : 160; I. 2 : 189, 199, 208; II. 1 : 161; I. 2 : 209, 215, 215, 216, 227, 235, 245; *Pollák Miksa*, *A zsidók története Sopronban*, Budapest, 1896, 262;³ I. 2 : 305; II. 2 : 346, 349; II. 1 : 169; I. 2 : 332; ítéletkönyv 5; II. 2 : 362, 372, 380, 381; I. 2 : 352, 353, 357, 365; II. 1 : 43; II. 2 : 399; II. 1 : 48; I. 3 : 9, 174—6.⁴ Ebből következik, hogy már 1402-ben a Sz. György-kápolna mellett volt háza (v. ö. II. 2 : 368; II. 1 : 39; II. 2 : 408, 410). Volt még majorja az Állatvásár-

¹ Az idézett változat tulajdonképen egy 1458-ból való másolatban maradt fenn.

² Ez az adat nem származhat 1406-ból, mivel Ernst Konrád kimutathatólag 1419-től kezdve volt városi jegyző.

³ De *Galusch Petrenus* helyett helyesen *Gëlusch Petreins* olvasandó.

⁴ Csak 1450/1-re vonatkozhatik: Moser Osvát ugyanis a jelzett évben volt először városbíró.

téren (i. h. 315, 352), ahol 1424-ben 5 kepe gabonadézsmát ró le; tudjuk, hogy többek között volt szállója a Steinhaufen és a Steiner-dülőkben (II. 1 : 17, 31), de vagyonáról pontos fogalmat nem alkothatunk magunknak, mivel hosszú polgármestersége alatt adómentes volt s dézsmát sem rótt le. Azonkívül 1425-ben a városnak kölcsönt ad s ezért 1426-ban is adómentes (II. 2 : 343); 1426-ban 26 forintért egy hordó (*kuffen*) bort ad el a városnak (i. h. 345, 346, 362, 369), majd fél hordót 11 forintért, amelyet a város a kir. tárnokmesternek küld ajándékba (i. h. 362, 380): özvegyére 1431-ben 3 veder bordézsmát vetnek ki (i. h. 425): mindezek az adatok arra engednek következtetni, hogy több szőlőt is bírt. Nagy népszerűsége mellett ugyanis csak nagy vagyona lehet a magyarázata annak, hogy a város polgársága tizennégy ízben választotta meg polgármesternek (v. ö. még i. h. 378, 381, 382, 387). Ezenkívül 1410-ben, 1413-ban, 1414-ben és 1415-ben belvárosi adószedő, továbbá a város földesúri hatósága alá tartozó Ágfalva, Bánfalva és Balf, ill. Kelénpaták falvakból befolyó járandóságoknak még 1427-ben is ő a kezelője (II. 1 : 152—7, 150, 162—3, 169). 1426-ban zsidóbíró is volt (I. 2 : 502; *Pollák*, i. m. 262) és különböző ügyekben sokszor szerepel tanúként (v. ö. még I. 2 : 22, 104; II. 1 : 19; I. 2 : 142; ítéletkönyv 90, 470; I. 2 : 300, II. 1 : 164). Címerpecsétje is ránkmaradt (leírását I. I. 2 : 22). Tekintélyét bizonyítja, hogy 1421-ben Zsigmond nevű zsidó és Juding Miklós tanácsos neje között, 1425-ban Kanizsai István s János grófok és sógoruk, Pottendorfi Hertneid között, 1425-ben pedig Ernst Konrád városi jegyző és Fraknói Vilmos gróf között mint fogott bíró ítéleznek (I. 2 : 209, 250, 271). 1431. novemberében már nem él, mivel a bordézsmajegyzékben özvegye, *Ilona* asszony szerepel (II. 2 : 425).

Ilona asszony Wolfram Péter sóproni polgárnak volt leánya s kezét Székeles Péter halála után, 1432-ben a bécsi tanács és a bécsi Sz. István székesegyház prépostjának ajánlása alapján Kottanner János bécsi polgár, a székesegyház kamarása nyerte el (I. 3 : 39—41). Ismeretes, hogy Ilona asszony később Albert magyar király özvegyének, Erzsébet királynénak udvarában volt s így neki is jutott szerep abban

az államcsinyben, amellyel a Habsburg-párt — a szent koronának a visegrádi várból való elvitele és a csecsemő V. Lászlónak 1440. máj. 15-iki székesfehérvári megkoronázta-tása által — Ulászló pártját akarta kijátszani. Ulászlónak győzedelmes elővonulása miatt Ilona asszony hozta azután jún. 5-án a kis királyt Sopronba, amint később híressé vált emlékirataiban írja: „... und da wir nu schier zu Oedenburgk komen, do gieng man mit dem heiltum aus der stat, und ain michel volkch mit von fravn vnd von manen, dem edelen kung entgegen, und enphiengen jn als jren naturlichen herren... nu solt ir merken daz die selbigen nachts als wir komen waren, da kam ain solcher grosser wasserflus, freylich wissen, daz der edel kung desselbigen nachts also aines grossen wasserflus nicht gedenkchen, und solt auch freylich wissen, daz der edel kung desselbigen nachts also vast waynat, und als unruehig was, daz ich lang ain als sver nacht mit jm nicht gehabt het...” (V. ö. Endlicher, Stephan: Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. Leipzig, 1846, 49., 95. ll.).⁵

Székeles Péternek két fiáról tudunk, de mind a kettő eltávozott Sopronból. Az egyik, *Vilmos* Mannswörtbe (A. A.) költözött s 1455-ben még ott lakott; utóljára 1457. okt. 2-án hallunk róla (I. 3: 98, 152—3).

III. Családnevünk a *székely*, nép-, ill. családnévvvel függ össze. Más helyen (EPhK., 61/1937/, 249—54., 440. l.) már részletesen kifejtettük, hogy a *székely* népnévnek tör. *sikil* 'herceg' etimológiája (*Thury* Lajos, Erd. Múz., 15/1898/, 244. ll.; *Németh* Gyula, Századok, 69/1935/, 135) és legelső nyelv-történeti adatai (1131 körül: *Scichul*; 1215: *Siculus*, *Scekul*; 1324: *Zekel*) alapján családnevünk legrégebb alakjául az ómagy. **Szikülüs* (~**Szikilis*) vehető fel, mint az ómagy. *szikül* denom. -üs képzős származéka. Evvel hozhatók kapcsolatba a *Székülüs*, *Székélüs* > *Székélös* és a *Székélés* változatok. Családnevünk többi változata pedig az utóbbiakból — részben elvonással — vezethető le. Tudunkkal ez az első ismert családnévi példa a nyelvi elvonásra.

⁵ V. Lászlót júl. 3-án vitték el Sopronból (II. 3: 241.).

A nyelvi elvonás, miként a helyneveknél is⁶ népiségtörténeti szempontból elnémetesedést jelent. A mi esetünkben ennek bizonyítására megemlíthetjük, hogy Székeles Vilmos, aki Sopronból az alsóausztriai Mannswörtbe költözött, 1435-ben a soproni tanácshoz írt levelében már így írja alá nevét: *Wilhelm Gelusch* (I. 3: 98).

Említett cikkünkben nevünk egyes változatairól is szoltunk és ugyanott mutattunk rá arra, hogy *Moór* Elemérnek nevünkre vonatkozó *Szakálos* olvasatát (DUHBL., 5/1933/, 327. ll.) miért nem fogadhatjuk el.

Megjegyzéseinkre *Moór* a „Népünk és Nyelvünk“-ben (10/1938/, 25. ll.) válaszol; olvasatával szemben emelt és adatokkal alátámasztott hat kifogásunkkal azonban csak részben foglalkozik. Furecsának találjuk azt is, hogy olyasmit fog ránk, amit említett cikkünkben nem is állítottunk.

Abból indul ki, amit tulajdonképpen be akar bizonyítani: a *Székeles* névről azt írja, hogy sohasem létezett, „mert hiszen — úgy mondja — valami személynév előtt az ilyen jelzőnek mint *németes* vagy *székelyes* semmi értelme sincs.“ Ennek alapján azonnal kimondja a következtetést, amelyet a cikke végén megismétel, azaz „Mollaynak hibásan kellett okoskodnia.“ Szerinte magam is elismerem azt, „hogy ilyen nevek, mint *Németes*, *Horvátos* nincsenek.“ Ezzel szemben én említett cikkemet így fejeztem be: „Moórnak igaza lehet (így!) abban, hogy ilyen magyar neveink, mint *Németes*, *Horvátos* nincsenek, de nincs igaza akkor, amikor azt állítja, hogy *Székeles* nevünk sem volt.“

Moór saját véleményének megerősítésére lapalji jegyzetben még idézi *Mészöly* Gedeon hozzászólását, aki szerint „ilyen magyar családnév mint *Székelyes* nem lehetett, mert ennek a szónak személyekkel kapcsolatban a régi nyelvben legfeljebb az a jelentése lehetett volna: ‚székelypárti‘. Ilyen elnevezés pedig történeti képtelenség.“ Mindezekkel szemben a következőket jegyezzük meg:

A *székelyes* szónak egyáltalán nem szükséges a ‚székelypárti‘ jelentést adnunk. Más nyelvekben is észrevehetjük azt

⁶ Ezekre v. ö. *Melich* János, *Klebelsberg-Emlékkönyv*, Bp., 1925, 163. ll.; *Schwartz* Elemér, *A nyugatmagyarországi német helységnevek*, Bp., 1935², 50. ll.

a jelenséget, hogy a népnevekből (ill. helynevekből vagy személynevekből) származó szavaknak jelentése nemcsak „pártállást” fejezhet ki (v. ö. erre gör. *μηδίξω* ,sich wie ein Meder betragen, bes. es mit den Medern (Persern) halten, medisch gesinnt sein’ <*μίδιος* ,medisch’), hanem a szó az illető nép (hely, személy) jellegzetes tulajdonságának általánosabb érvényű megjelölésévé is válhat. V. ö. pl. Korinthosz-szal kapcsolatban *χορινθία κόρη* ,ein Freudenmädchen’ és *χορινθιάζω* ,Hurerei treiben’; Lesbosz-szal függ össze *ἡ λεσβιαίς* ,ein unnatürlich unzüchtiges Weib, fellatrix’, *λεσβιάζω* ,unnatürliche Unzucht treiben’; Pythagoras-szal kapcsolatos a *πυθαγόρειος* ,pythagoräisch’; der Pythagoras Lehrsätzen und Lebensweise folgt’ és *πυθαγορίζω* ,ein Anhänger des Pythagoras sein.’⁷ Idetartozik a németből pl. *wälscheln* és *wälschen*, amelyeknek a francia, ill. az olasz nyelvre vonatkozó jelentésük kívül ez az értelmük is megvan: ,französische art an sich haben, wälsche (italienische) art zeigen’. Tudjuk, hogy a sziciliaiak (*οἱ Σικελοί* ~ *Siculi*) szellemességükről, furfangosságükről voltak ismertek, amint ezt pl. Cicero is megemlíti (In Verrem, lib. IV. 44).⁸ Ezért van az, hogy a *σικελίξιν* ,wie ein Sikelier handeln’ igének van *πονηροῦμαι* ,to be evil, act wickledy, play the rogue’ jelentése is. A sziciliaiaknak e tulajdonságáról Erasmus is beszél (Chiliades adagiorum. Coloniae, 1540.³ 385) és a *σικελίξιν* igére ezt jegyzi meg: „*Σικελίξιν*, id est *Siculissare*. Eudemus indicat antiquitus usurpatum, pro eo quod est, austerum esse, tetricumque. Et eum quidem in modum Epicharmum usum esse. *Caeterum alijs placere magis referendum ad improbos et uafros*“ (i. h. 612).⁹ Azt is tudjuk, hogy Erasmusnak említett munkája volt *Baranyai Decsi* János közmondásgyűjteményének (Adagiorum Graeco-Latino-Vngaricorum Chiliades. Bartphae, 1598) egyik forrása. Már pedig Decsi János a *siculisare* magyar jelentését így adja vissza: *Székelyeskódni, fortélyoskodni* (214; v. ö. még NySz.). Itt nem lehet arra gondolni, hogy Decsi János esetleg a sziciliaiakat a székelyekkel tévesztette volna össze, hi-

⁷ Az idézett példákat Harmatta János szívességének köszönjük.

⁸ Erre Balázs János hívta fel a figyelmünket.

⁹ Az erasmusi helyeket Rákosi Zoltán szívességének köszönjük.

szen a *Thracium commentum*-ra a *Megaricum machinamentum*-ra és az *Ulysseum commentum*-ra egyaránt azt mondja: *székel' fortél~ székely fortély* (73, 104, 153; v. ö. még NySz. a *fortély* címszónál)¹⁰. Világos tehát, hogy a székelyeket már ebben az időben is fortélyos, furfangos embereknek tartották. Ez tűnik ki Bethlen Gábornak 1620. aug. 8-án kelt leveléből is (Tört. Tár. Új f. 9/1908/, 250. ll.), amelyet testvérehez, Bethlen Istvánhoz intéz. Az egész levél úgyszólván a székelyek „hamisságáról“, „hamis kívánságai“-ról szól, különösen jellemző azonban a levélnek következő része: „... Ezt eszekben vevén az székelységről való követek... ígírek azt a summát... Tudniillik minden ekétől egy frtot, fél ekétől 120 pénzt, marhátlan embertől 20 pénzt... de vesszük eszünkben, hogy igen megváltoztanak nekünk sokszor adott igiretekben, melyet nem szenved Isten el nekik... Mostan azért, mivel a meggyesi gyűléskor velünk és egymás között végezéseket sem állották meg, és az utolszori közönséges megmaradásra rendelt adásban is ily nagy gyalázatos abszurdumokat keresnek... ha meg nem akarják adni, kglmed ne urgeálja, hanem... bocsásson mindenik székre igaz-commissariusokat, kik igazán connumerálják az ekéket és az szerént szedjék fel az tisztek, ha bebocsátják az commissariusokat. De ha azt is ellenzik, azt se urgeálja egy óráig is, mert tudom, hogy barmukat úgyis előállítják olyankor *székelyice* (így!) noha azért abban volna mód, minden faluban az tisztek négy-négy, avagy hat-hat személyt, 2 lófőt, 2 darabontot, 2 jobbágyot kijelelhetnének és azok kiadhatnák igazán az ekeszámot. De ha ellenzik, azt sem kell urgeálni és mostan semmit vélek nem kell végezni vélek, mert meg nem állják szokásuk szerént...“ Mindebből következik tehát, hogy a *Székel(y)es* név eredetileg „fortélyos, furfangos ember“-t jelentett.

Első cikkében Moór ezt állította: „Die deutsche Namensform ist also *Zakalus* zu lesen. Weil aber das *Za-* als Praep. aufgefaßt werden konnte, so wird der Name in einem d. Schriftstück auch *Galas*... oder latinisiert *Gallus*... ge-

¹⁰ V. ö. még 1680: „9. Julii volt Horváth Ferencz uram lakodalma, mely volt *székely fortélyokkal* rakva“ (MonHungHist. II, 35:12).

schrieben.“ Rámutattam azonban arra, hogy a *zu* előljárónak *za* alakja nem létezik s Sopronban csak a *zu~ze* alakjai fordulnak elő és ezért „a *Zakalus* alakból a *Za-t* nem érezhették előljárónak, a *Zakalus* alakból tehát a *Galas* változatot *így* magyarázni nem lehet.“ Moór erre második cikkében megjegyzi, hogy amit mondtam, tévedés, de öt sorral odébb már azt állítja, hogy a hangsúlyeltolódásból „származott *tsekáleš* ejtési alakból az első szótagot a *ze* praeposítióként igazán könnyen elvonhatták.“

Moórnak ez az új magyarázata azon alapszik, hogy az az első szótagbeli magyar hangsúly a németben a második szótagra tolódott el és „ennek következtében — írja — az első szótag eredeti *a* hangjából az ejtésben szükségszerűleg *a* fejlődött.“ Ez némi jóakarattal érthető volna, ha nem tudnók azt, hogy nevünknek szükségszerűleg kétféle ejtése volt (t. i. magyar és német) és hogy a királyi kancelláriában írták le ezeket az adatokat: 1419: *Czekelusch* (I. 2 : 167, 169; 1422: *Zekelems* (i. h. 253), sőt *Czeclus* (i. h. 213). Itt ugyanis nem tételezhető fel, hogy a hangsúly eltolódott volna, tehát az első szótagbeli magy. „*a*“ gyöngülése nem tehető fel. A *Czeclus* változatról maga Moór jelenti ki, „hogy a *Szakálos* névalakból az egyszer előforduló *Czeclus* névváltozat nem származott volna.“ De igenis származhatott szerinte „a hibásan leírt vagy olvasott — többször is előforduló *Czekelusch* változatból.“ Ilyen „hibásan leírt vagy olvasott *Czekelusch* változat“ azonban nem létezik. Hibás leírásról vagy olvasatról nyilván csak abban az esetben lehetne szó, ha pl. a kir. kancellária által kiállított három latinnyelvű oklevél, amelyben a fentemlített három *Czekelusch~Zekelems* adat szerepel, nem eredeti, hanem másolat, ill. átírás volna. A mi esetünkben azonban kétségtelen, hogy a változatok a kir. kancelláriában személyesen megjelenő polgármester, esetleg a városbíró, ill. a városi jegyző *bemondása* alapján kerültek az oklevelekbe. Ugyanez áll a *Czeclus* változatra is. Az utóbbi változat Moór szerint sem származhatott volna a magyar *sákáloš* ejtésből, még kevésbé a német „*tsakáleš*“ (helyesebben *tsakáloš~tsakálěš*) ejtésből. És ezt kell mondanunk a *Zekelems* változatról is. Erről első cikkében Moór még így írt: „Ein Schreiber der Kanzlei hat die deutsche Schreibform etwas noch magyarisiert und daraus *Zekelems*... gemacht,

er hat die deutsche Schreibform offenbar als *Székélös* gelesen, welcher Name in Ung. schon einen Sinn haben kann.“ Ehhez fűzött megjegyzéseim után második cikkében már a Mollay által „feltételezett“ *Székélös*, ill. *Székélös* névváltozatról beszél... De ugyanakkor nagyon helyesen jegyzi meg, hogy az általam „feltett“ változat alapján *Zekles(ch)* alakot kellene várnunk: csak hogy nem a németben — amint ő írja — mert a németben a hangsúly szerinte is a második szótagra tolódott el; a hangsúlyt hordozó magánhangzó pedig nem eshet ki. Azaz Moór szavaival élve: „Igaz, hogy a *Szakálos* névalakból az egyszer előforduló *Czeclus* névváltozat nem származott volna.“ És Moórral együtt vallom, hogy igenis származhatott a magy. *Székélös*~*Székélüs* (>*Székélös*~*Székélös*) névváltozattól.¹¹

Evvel elérkeztünk Moór elméletének harmadik pontjához, t. i. az íróetimológia, azaz a történeti helyesírás kérdéséhez. Családnevünk egyes német írásváltozatainak második szótagjában szereplő *e*-re nézve első cikkében ezt írta: „Die *e*-Schreibung ist nur historische Orthographie, oder wie man diese Eigentümlichkeiten noch zu bezeichnen pflegt, Schreiberetymologie: im Bayrischen ist nämlich *a*>*o* und *ä*>*a* geworden, und darum wird das *a* in fremden Namen häufig¹² mit *e* geschrieben.“ Ehhez a következőket fűztük: „Elismerjük azt, hogy a névmagyarozatoknál ezzel az íróetimológiával is számolni kell, azonban az íróetimologizált változatok ebben az esetben a szabályos változatok mellett mindig sokkal kisebb számban vannak meg.“ Moór viszont előbbi kijelentését most így módosította: „Idegen származású nevek leírásánál, amelyekben az illabialis *a* hang előfordult, az írdeákok ugyanúgy jártak el, vagyis az *a*-t *többször*¹² *e*-vel írták.“ Adós maradt azonban az adatokkal, amelyekből bebizonyosodnék, hogy több mint százszor kimutatható idegen nevekben az írdeák az *a*-t nemesak *gyakran*, hanem *többször* *e*-vel írták...

Családnevünknek van Sopronban leírt (összesen 24) *Zekalleilsch*~*Galesch*~*Gales*, ill. győri káptalan és a kir. kan-

¹¹ Ilyen eset pl.: *Siculi* ~ *Sycli*, *Sjcli*; *Siculis* ~ *Siclis* (Szentpétery, Emericus, *Scriptores* I, 104, 102—5).

¹² Mi emeltük ki.

cellária latin okleveleiben fennmaradt 3 *Zakalus~Zakalos* ~*Gallus*¹³ változata is. Az ezekhez fűzött megjegyzéseimre Moór csak részben válaszol, t. i. csak a soproni változatokra vonatkozólag és így azt kell hinnem, hogy elfogadta multkori megállapításomat: „Az egyszer előforduló *Zakalus~Zakalos* változatokra, tekintve a többi, lényegesen eltérő adatok nagy számát, építeni nem lehet.“¹⁴

A soproni változatokra vonatkozólag így szól: „Mollay szerint az a ezen névváltozatokban nyílt *e*-t jelöl. Ebben a feltevésben két hiba van. Az első az, hogy a soproni német nyelvjárásban a 15. sz. idején már semmikép sem volt nyílt *e* hang (*a* lett belőle); a második hiba az, hogy a zárt *ä*-ből (a feltételezett *Székeles* név második szótagjában ez a hang szerepelt volna) a németben soha semmi körülmények között nem lett volna nyílt *e*“. Az első mondatot illetőleg csak multkori állításomat idézem: „A *Zekalllesch~Zakalulols* ~*Galllaluls* változatokban az a valószínűleg már“¹⁵ nyílt *e*-t jelöl.“ Ami most már a nekem felrótt „első“ hibát illeti, Moór a saját felfogását úgy magyarázza, hogy a középfelnémet kor elején, az ófn. a labializálódott, „vagyis *o* lett belőle“, „a másodlagos umlaut *ä*-ből azonban ugyanakkor illabiális *a* fejlődött...“ Másképen fest a dolog, ha azt tudjuk, hogy az ófn., ill. kfn. *a*-ből a 12. sz. végén nyílt *o*, a másodlagos *ä*-ből nagyon nyílt *a* lett.¹⁶ Így érthető meg, hogy a magy. *ä*

¹³ Ez a változat Berzeviczi Péter kir. tárnokmester Sopronban kelt oklevelében van meg. A városi kamarás számadáskönyvéből kimutatható (II. 2:388), hogy a tárnokmester íródeákját is magával hozta Sopronba és így nem lehet kétséges, hogy az oklevél tőle származik.

¹⁴ Csupán ennyit ír: „Mivel pedig magyar íródeákok a soproni polgármester nevét kétízben (!) egymástól független hallomás után *Szakálos*-nak [értsd: *Zakalus*, *Zakalos*] írták, nyilván ebből a névalakból származtak a német névváltozatok is.“ Ez ellen felhozott multkori adataimhoz még ezeket esatolom: 1530: „Edelleut und *Zakel*“; 1534: „den *Zakeln*“ (Fontes rer. Transylv. VI, 211, 239).

¹⁵ Most emeltük ki.

¹⁶ V. ö. Moser i. m. 116; 129: „Bair. war demgemäß der Secundärumlaut *ä* jedenfalls schon im Klmhd. spontan > überoffenem *a* geworden“; *Bedi*, *Rezső*, A soproni hienc-nyelvjárás hangtana, Sopron, 1912, 21. l.: „A nyelvjárásban mint nagyon nyílt világos színezetű *a* jelenik meg.“

német emlékekben mint *o*, a magy. *e* pedig mint a jelenhetik meg, Moser (I. 1 : 117) nyomán még hozzátehetjük: „Bair. wird das überoffene *a* der Fremdwörter ... öfter durch *â* (*e*) ... und zuweilen auch *ai* (*ei*). wiedergegeben“. A 15. sz.-i soproni német nyelvjárásban ezek szerint volt egy *nagyon nyílt a*: a magy. *e*-hez ez állott a legközelebb. A soproni németség azonban az egész középkoron keresztül két, ill. háromnyelvű (német, magyar, latin) volt (v. ö. I. 6 : 258). A Soproni magyar-latin Szójegyzék, amelynek keletkezését legújabbban felfedezője is épen a 15. sz. első évtizedeire teszi, beszédes bizonyossága annak, hogy a városi iskolában a latint a magyar nyelv segítségével tanították. A kétnyelvűség mellett bizonyít a Soproni virágének is, amelyet a német származású Gugelweit János városi jegyző 1490 táján jegyzett le.¹⁷ Ebből következik, hogy a soproni németségnek sem a magy. *e*, sem annak magyar írásmódja nem volt ismeretlen. Önként adódik tehát az a lehetőség, hogy a két, egymástól akusztikailag alig különböző hangot (magy. *e*~ném. *nagyon nyílt a*) ugyanávval a jellel is jelölték, annál is inkább, mivel magyar nyelvi tudásuk szerint egyesek a magyar nevekben magy. *e*-t, mások *nagyon nyílt* ném. *a*-t ejtettek. A magyar neveknek e kétféle (magyar, német) ejtésén kívül természetesen kétféle hangsúlyozása is volt, ami az idegen szavaknál, különösen az egész korai újfn. korban, ugyanúgy mint a kfn.-ben, általánosan ismert jelenség (v. ö. Moser i. m. 70. l.) A kétféle hangsúlyozás pedig más és más hangtani fejleményeket eredményez. Amint az eredeti *běrmál*, *cěrna*, *cědula*, *szěkěl* szavainkban a magyar hangsúly miatt az első szótag *ě*-je megnyúlt, ugyanúgy a *Szěkělės* nevünkben is, a nélkül azonban, hogy az így keletkezett *běrmál*, *cěrna*, *cědula*, *szěkěl(y)*, *Szěkělės* változatok mellett az eredeti változatok azonnal kivesztek volna. Köztudomású, hogy az utóbbiak közül egyesek, mint *běrmál*, *cěrna* a mai napig is megmaradtak (EtSz.). A további differenciálódás folyamán

¹⁷ Mindezekre v. ö. Házi Jenő, a Soproni magyar-latin Szójegyzék (A Magyar Nyelvtud. Társ. Kiadv. 21). Bp., 1924; ua., Sopron a régi magyar irodalomban (Magy. Irod. Ritkaságok 56). Bp., 1937., 90; Jakubovich—Pais, Ó-magyar olvasókönyv. Pécs, 1929, 259, 263; Házi Jenő, M. Ny., 25 (1929), 88. II.

a *Székélēs* változatnak az ejtésében könnyen alakulhatott *Székĕlēs* változata is, amint a *székely*-nek is van, *székĕly* alakja. Ugyanezen a fejlődésen mehetett át *métĕlyĕs*¹⁸ szavunk, amelynek kétségkívül volt eredetibb *mĕtĕlyĕs* alakja is (v. ö. *mĕtĕly* ~ *mĕtĕly* < *mĕtĕly* < szláv *mĕtyl'i* Pais: MNy. 25 (1929), 352. l.). A soproni németiség tehát magyar *Székélēs* > *Székĕlēs* > *Székĕlēs* változatokat vehetett át. Az átvétel alkalmával a hangsúllynak jut a legfontosabb szerep. A hangsúly pedig az első szótagon maradt; vagy a másodikra tolódott el: az elvonás különben nem jött volna létre. Az utóbbi esetben természetesen a második szótag magánhangzója az elsőnek rovására kissé megnyúlt. Mindezeket a jelenségeket helynévi példákon jól szemléltethetjük. Pl., a sopronmegyei *Csepreg* (Ǿ: *tšĕprĕg*) neve, német forrásokban háromféle változatban fordul elő: 1. Mint a magy. *Csepreg* átvétele (1451, 1457: *Schepreg*; 1459: *Schepregh*, *Chepreg* I. 3: 315, 345; I. 4: 165, 362—3, 359. A csepregi előljáróság és a kőszegi kapitány leveleiben); 2. Mint a magy. *Csepregen* (Ǿ: *tšĕprĕgĕn*) locativus átvétele, de német hangsúlyozással: 1392: *Schebregen* (II. 1: 4); 1400: *Schäprĕgen* (II. 2: 295); 1427: *Schabragen* (i. h. 381); 1440: *Tschĕbrĕgen*... *Schepragen* (II. 3: 216—7); 1442: *Tschĕprern*, *Tschebrĕgen* (i. h. 341, 355);¹⁹ 3. Mint a magy. *Csepregen* locativus átvétele, magyar hangsúlyozással: 1427: *Schepren* (II. 2: 386); 1441: *Scheprang* (II. 3: 258); 1464: *Schepran* (II. 4: 236); 1495: *Schepreng* (i. h. 389); 1521: *Schapring* (II. 1: 366).²⁰ Az ugyancsak sopronmegyei *Peresztĕg* (Ǿ: *pĕrĕstĕg* < m. *Pĕrĕsztĕg*, v. ö. *Moár*, Elemér, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen, Szeged, 1936, 41. l.) helynévnek szintén locativusát (*Pĕrĕsztĕgĕn*) vette át a soproni, ill. a nyugatmagyarországi németiség: 1404: *Perestegen* (II. 2: 296); 1445: *Perestĕgen* (I. 3: 249); 1461: *Pĕrestĕgen* (I. 5: 30); 1529:

¹⁸ V. ö. 1470: *metheles* (Oklsz.).

¹⁹ V. ö. még II. 2: 378, 387; II. 3: 4, 5, 15, 55; 215; 357; II. 1: 64—5; II. 3: 385, 399; II. 1: 79, 80; II. 4: 66, 180. — Itt csak soproni változatokat idézünk.

²⁰ V. ö. még II. 3: 95, 152; II. 1: 408. Csak soproni változatokat idéztünk.

Paresthajgen... Paresthaigen (I. 7: 370—1).²¹ A magyar hangsúly a németben az utolsóelőtti szótagra tevődött át: ennek következtében az illető szótag magánhangzója megnyúlt, amint ezt a *pərəstāη ~ pərəstāgη* nyelvjárási alak is mutatja.²² Tehát: magy. *Szēkēlēs ~ Szēkēlēs* > ném. *Zekeles ~ Zekal(l)esch* > *Gelesch ~ Gales*. Ami pedig a Moór által említett „második hibát” illeti, csak ennyit: szerinte „a zárt *ē*-ből... a németben soha semmi körülmények között nem lett volna nyílt *e*”; ennek ellenkezőjét sohasem állítottam.

Multkori fejtegetéseimhez még a következőket fűztem: „Ha családnevünk magyarul *Szakálos*-nak hangzott volna, a németben, az adatok nagy számára való tekintettel feltétlenül **Zokolosch ~ *Zokolusch ~ *Zokolesch* változatokat kellene közöttük találnunk.” Szerinte ezt a „furcsaságot” azért írtam le kétszer, mert csak homályosan emlékeztem arra, hogy a bajor nyelvjárásokban valamikor „az *a*-ból *o* fejlődött.” Jól tudom, hogy bajor nyelvjárásokban az ófn., ill. kfn. *a*-ból a 12. sz. végén *nyílt o* fejlődött. A fent említett „furcsaságot” csak azért állítottam, mivel azt is tudtam, hogy a magy. *ā*-nak német nyelvjárásainkban a legújabb időkig *o* felel meg (v. *ö*, pl. magy. *bagó* > soproni ném. *wogə*; magy. *kakas* > soproni ném. *kəkoš*; magy. *paprika* > soproni ném. *popriko*) és a magy. *Czirák, Cziráky* nevek németnyelvű soproni forrásokban így jelennek meg: 1392: *Cziroken* (II. 1: 6); 1393: *Cziroken* (i. h. 8); 1413: *Zjrokch* (i. h. 156); 1416: *Zyrocher* (i. h. 158); 1439: *Ziroker* (II. 5: 165); 1440: *Ziroker ... Zyrocker ... Ziroken* (i. h. 171, 173); 1541: *Czirākh* Jorg (II. 2: 138). Így tehát Moór *Szakálos* olvasatával szemben emelt multkori hat kifogásomat változatlanul továbbra is fenntartom.

Láttuk azt, hogy a *Székel(y)es* név létezett és eredetileg „fortélyos, furfangos” ember-t jelentett.

²¹ Csak soproni változatokat idéztünk. V. *ö*. még: I. 4: 279, 281; I. 6: 263—4. Moór tévesen nominativusból magyarázza (Westungarn im Mittelater... 117. l.).

²² Moór a nyelvjárási alakot nem ismeri, ezért egy *pərəstā'η* alakot következtetett ki.

II. NOMEN PROPRIUM > NOMEN PROPRIUM.

5. **Karl I. 1419:** „... Michaelen Karlein“ (I. 2 : 176. A pozsonyi kapitány levele. Accusativus); 1423: Hansen *des Karleins* (II. 1 : 162); 1423: *dem Charlein... Karl* (II. 2 : 363, 365), *Michelen dem Karll* (i. h. 381); 1427 után: *des Charls* (I. 2 : 341); 1429: „Ich Michel Charll...“ (i. h. 384), *Charel* (II. 2 : 408); 1430: *Mÿchael Karolh* (I. 3 : 6, Zsigmond király Pozsonyban kelt nyugtája. Egyetlen adat), *Michel der Charl* (II. 1 : 172); 1432: *dem Chärlein* (II. 3 : 3. Egyetlen adat); 1435: */Karl¹ Michel Karl* (i. h. 40); 1437: *Michel Kärll* (i. h. 78. Egyetlen adat), *Karel* (i. h. 83); 1439: *Michel Karell* (I. 3 : 188. A pozsonyi főispán nyugtája. Egyetlen adat); 1455: „... *der Kadllin... dij Kadlin* (I. 4 : 13—4 Pottendorfban kelt levél. Egyetlen adatok); 1459: *Michels des Kadleins* (i. h. 363. Ugyanaz).

II. **Mihály** 1419-ben mint harmincados került Sopronba (I. 2 : 176), ahol még 1427 előtt elveszi Schadendorfer Mátyás Magdolna nevű leányát (II. 2 : 365). 1427-ben még apósának a Hátsó-kapu közelében fekvő házában, 1429-ben viszont már rokonával, Moser Osváttal egy Sz. György-utcai házban találjuk (i. h. 408, 410, 425). Székeles Péter polgármester özvegyének 1432-ben történt elköltözése után megszerzi annak a Sz. György-kápolna melletti házát (II. 3 : 24, 34, 40, 46, 78). Anyagi viszonyainak leromlása miatt — úgy látszik — 1438-ban vagy 1439-ben ezt a házat Sarlabitz Miklósnak adja el, ő maga pedig a volt házával szemben levő házba költözködik (i. h. 216); 1442-ben rokonának, Vetterler Frigyesnek Kolostor-utcai házában találjuk (i. h. 357). Két szöllőjéről tudunk: az egyik (¼ nagyságú) a Potzmannsberg-, a másik a meggyesi *auf der Hayd*-dülőben feküdt (I. 3 : 184; ítéletkönyv 41, 44, 48, 49, 51, v. ö. még II, 3 : 222, 226). Anyagi viszonyainak romlására jellemző, hogy 1427-ben 6 forint (v. ö. még II. 2 : 363), 1429-ben 4 arany, 1437-ben 3 forint, 1440-ben 2 forint, 1442-ben pedig 1 forint (v. ö. még II. 3 : 367—8) adót vetnek ki rá; özvegye pedig 1454-ben már egyáltalán nem fizet adót (II. 4 : 18). Továbbá 1431-ben 8 veder,

¹ [] Utólagos törlést jelent.

1435-ban 1 hordó (*kuffen*) és 1435-ben 5 veder bordézmát ró le. 1433-ban még 2 arannyal járul a városi kölcsönhöz; 1439. júl. 7-én pedig a Sz. György-kápolna Mindenszentek oltárának alapítványából 20 font bécsi dénárt vesz kölcsön s ezért a Potzmannsberg-dülőben fekvő $\frac{1}{4}$ szőlőjét adja zálogba (I. 3 : 184).

1428-ban a tanács tagja lesz, 1429/30-ban, 1430/1-ben és 1431/2-ben városi kamarás (I. 2 : 384—5; I. 3 : 6; II. 1 : 172—3; továbbá I. 3 : 174—6, 188; II. 3 : 3, 5, 85; II. 2 : 381; I. 2 : 341), 1437/8-ban a városbírói tisztséget is viseli (ítéletkönyv 9, 13; I. 3 : 153; II. 3 : 85). 1444-ben halt meg.

Özvegyéről, szül. Schadendorfer Magdolnáról 1454-ben hallunk utoljára: Schön Jánosnak Mészáros-utcai házában lakik (I. 4 : 14; ítéletkönyv 50, 67; II. 4 : 18). 1459. júl. 1-én már nem él (I. 4 : 363), viszont sógornőjének, Preuß Konrád nejének, ill. fiának, Schadendorfer Mihálynak 37 magyar forinttal és 85 dénárral tartozik.

János, 1423. dec. 31-én már nem él; özvegye *Erzsébet* aszszony (II. 1 : 162).

A város földesúri hatósága tartozó Harka faluból került Sopronban *Konrád*, aki 1442-ben a Hátulso-utcában 32 dénár adót fizet (II. 3 : 355). Azonosnak tartjuk avval a Kar(e)l nevű várostoronyőrrel, akiről először Eilinsgrab Egyed polgármester 1453/4. évi számadáskönyve emlékezik meg (i. h. 391—401, 404). A Balfi-utcában van háza (II. 4 : 68, 120, 139, 157), 1463-ban pedig már az Előkapuhoz tartozó toronyőri lakásban találjuk (i. h. 192, 206, 229). 1458-ban 1 font dénár, 1463-ban és 1464-ben viszont 2—2 solidus dénár adót vetnek ki rá (a közbeeső években, továbbá 1465-ben és 1466-ban adómentes). Ingatlan vagyonát 1459-ben 39 font dénárra becsülik; az adókulcs alapján pedig kiszámítható, hogy 1463-ban vagyona 30 font dénárt ér.

A városi számadáskönyvek reá vonatkozó adataiból (v. ö. még i. h. 22, 82—4, 98, 243, 265) megállapítható, hogy heti zsoldja általában 60—70 dénár körül mozgott. Évi keresete 1453-ban pl. 9 $\frac{1}{2}$ font dénárt, 1459-ben viszont 15 font 1 solidus 10 dénárt tesz ki. Ehhez járult még az egyenruhájához szükséges 6 rőf posztónak ára, amelynek fejében 1453-ban és

1460-ban külön-külön $\frac{1}{2}$ font 24 dénárt kap (II. 5 : 391; II. 4 : 98). Utolsó adatunk 1466-ból való.

Felesége ugyanakkor fuvarozással foglalkozott (II. 5 : 395, 399).

Fia volt az a *jung Karel*, aki 1455-től kezdve mint kíséret toronyőr szerepel és heti 60 dénár zsoldot kap (II. 4 : 22—6, 84, 235, 239, 265, 314). Apjának Balfi-utcai házát bírja (i. h. 276, 287, 293) és 1466-ban 4 dénár híján 4 solidus dénár adót fizet. Utolsó említése 1470-ben történik.

III. A *Karl* (<ófn. *charl* < *charel* < *charal* „Mann“) szn.-ből lett csn. Ebben az időben meglehetősen ritka, mivel a személynév csak Carlo Borromeo milanoi érsek (1538—1584) szenttéavatása (1610) után terjedt el szélesebb körökben (a részletekre nézve v. ö. *Brechenmacher* i. m. 135. ll.). A soproni forrásokban pl. a szn. 1500-ig egyetlen egyszer sem fordul elő.

Alakjai közül a *Kadl* változat tűnik fel. Ez a *Karl* alaknak az ú. n. „Stroßtonn“ hatása alatt analógiával (ófn. *farhelin* „Ferkel“ > nyj. *fārl* > *fā'l* ~ *fād*l, v. ö. *rā'l* < *rād*l „kleines Rad“, *Bedi*, i. m. 9. l.) létrejött változatát jelöli; v. ö. még *Kadelburchk* (I. 5 : 216) ~ *Karlbürg*; *Knodenamer* (II. 5 : 44) ~ *Klor(e)nauer*. A fordított esetre, de csak mint a visszakövetkeztetés által létrejött írássajátságra is van példa: *Eerenburg* (I. 7. 198) ~ *Ödenbug*.

III. NOMEN PROPRIUM ± SUFFIXUM, PRAEPOSITIO > NOMEN PROPRIUM.

6. **Csapody I.** 1424: Hanns von der haid (II. 2 : 316); 1425: Hanns von der Haÿd (I. 2 : 279. Bécsi polgár levele. Egyetlen adat); 1426: „inter ... Johannem *Chapody* ... Johannes *Chapodij*“ (i. h. 293—6. A kir. tárnokmester Pozsonyban kelt oklevele), Hanns von der Haÿd (i. h. 311). Johannes *de Chapudij* ... predictum Johannem *Chapudij* (i. h. 313. A kir. tárnokmester Budán kelt levele. Egyetlen adatok); 1427: „pro Johanne dicto *Chopodij* ...“ (i. h. 345. A készői várnagyok levele); 1429: Hansinn von Haid (II. 2 : 409. Egyetlen adat).

II. *János* 1424-ben már tekintélyes soproni polgár. A Mészáros-utcában volt háza (II. 2 : 357, 367) és majorja a Pócsi-utcában (i. h. 316, 334), több szántóföldje és szőlője is. 1424-ben ugyanis 12 kepe gabonadézsmát, 1426-ban pedig $2\frac{1}{2}$ veder bordézsmát ró le. 1427-ben 10 forint adót vetnek ki rá (v. ö. még i. h. 360, 370). Tudjuk, hogy többek között mésszel kereskedett (i. h. 360, 370, 377, 379) és 1425-ben pl. Salzer Tamás bécsi kereskedőnek tartozik, 1427-ben pedig Nagy Simon szanyi jobbágy az ő adóssága miatt foglaltatja le Vetterler Frigyes soproni polgár jószágát (I. 2 : 279, 345, 351).

Az 1420-as években a tanács ellen lázadó polgárok vezetői között találjuk és a tárnokmesteri ítélőszéken ő terjeszti elő a soproni polgárság súlyos vádjait a tanács ellen. Berzeviczi Péter kir. tárnokmester Jánost is fej- és jószágvesztésben marasztalja el s miként a többi polgárok is, a tanács közbenjárására kegyelmet kap (i. h. 293—7, 299, 311, 329; II. 1 : 168; ítéletkönyv 7), de a polgárok bántalmazásaitól csak a tárnokmester menti meg (I. 2 : 313). 1428-ban hal meg (II. 2 : 389). Özvegyére 1429-ben 9 veder bordézsmát és 2 arany adót vetnek ki (i. h. 409, 412). Másodszor valószínűleg Siebenbürger Jeromos soproni kereskedőhöz ment feleségül.

III. Nevünk nyilvánvalóan a sopronmegyei *Csapod* (*Csánki* III, 605) nevére utal, amely valószínűleg a *Csap* sz.-nek származéka (EtSz). Feltűnő azonban a *von der Heide* megjelölés, mivel ez általában a mosonmegyei Heideboden-ra vonatkozik (v. ö. pl. 1482: „dem goczhawß Vnser lieben frawn auff der Hajd“ II. 1 : 205). A *von der Heide* megjelölés a német forrásokban teljesen kiszorította a magyar nevet: ez az eset így jellegzetes példája annak, hogy a nyugat-magyarországi magyar nevek és velük a magyarság legkézzelfoghatóbb bizonyítékai mily módon tűntek el.¹

7. Erdélyi I. 1484: Jacob *Erdeli* (II. 4 : 519); 1485: „Dem Jakoben Peham...“ (II. 1 : 217); 1488: Jacob *Eredeli* (II. 4 : 329. Egyetlen adat), Jacob Behem (i. h. 395); 1489: Jacob *Submmurger* (i. h. 407), Jacob *Submmurger* (II. 5 : 10), Jacob *Submmürger* (ítéletkönyv 159); 1490: Jacob *Sübmurger* (II.

¹ V. ö. még a *Haid(e)n* névnél (9. sz.).

5 : 22); 1492: *Jacobus Sijlemburger* (I. 6 : 95. II. Ulászló király Budán kelt oklevele. Egyetlen adat),¹ *Jacob Sümbürger* (telekkönyv 38); 1493: *Jacob Sümburger* (papi könyv 5), „... *Jacobnn Submbürger* (feljegyzési könyv 149), *Jacob Submburger* (II. 1 : 242); 1494: „... *Jacobi Subinburger dicti* ...“ (I. 6 : 138. A pannonthalmi konvent oklevele. Egyetlen adat); 1495: *Jacob Sibembürger* (II. 1 : 252. Egyetlen adat); 1496: *Jacob Sübenburger* (II. 3 : 38), *Jacob Subenmurger* (i. h. 54), *Jacob Subnmurger* (i. h. 64. Egyetlen adat), „Tempore *Jacobi Sübnburger* (telekkönyv 264. Egyetlen adat); 1497: „*Jacobo Erdelij magistro civium*...“ (I. 6 : 156. A nádornak Budán kelt levele. Egyetlen adat), *Jacob Sübenbürger* (i. h. 158. Egyetlen adat); 1498: *Jacob Sübenbürger* (feljegyzési könyv 48. Egyetlen adat); 1499: *Jacob Pehem* (telekkönyv 56).

II. *Jakab* 1477-ben már tekintélyes soproni kereskedő és Zemper Simon soproni polgárnak *Dorottya* nevű leányát veszi el feleségül (v. ö. II. 1 : 189—90). Apósának Sz. György-utcai házában lakik (II. 4 : 393, 395, 407; II. 5 : 10, 22, 24), akinek halála után 1489. júl. 27-én örökli ingóságait, viszont a tanács határozata értelmében a házat Zemper Bálint fiának, Jánosnak kell átadnia (ítéletkönyv 159—60). 1493. jan. 29-én veszi meg Sz. György-utcai házat (telekkönyv 40); Zemper Jánostól 1492-ben vásárol $\frac{1}{4}$ szőlőt a Magerler- és $\frac{7}{18}$ szőlőt a *Goldperig*-dülőkben (i. h. 38), Stadler Farkas soproni polgártól pedig $\frac{3}{16}$ szőlőt a Kircher-dülőben (i. h. 39). Ezenkívül volt még szőlője a *Gangan*- (i. h. 56)-, a Höllersgrund (II. 1 : 291)-dülőkben, szántóföldje az Edelbrunn-dülőben (I. 6 : 138) stb.

Jakab kereskedelmi tevékenységének adatait elsősorban a fennmaradt harmincadjegyzék őrizte meg számunkra (II. 4 : 319—39), amelynek adatait a mellékelt táblázatban foglaltuk össze.

A táblázatból kitűnik, hogy *Jakab* nagyarányú kereskedelmet űzött. Tudjuk még, 1492-ben Mór (Fejér m.) mellett vám fejében 2 ökröt vesznek el tőle s ezért II. Ulászló király jún. 4-én megparancsolja a csókakői (Fejér m.) várnagynak,

¹ Elírás *Sjibemburger* helyett.

Az áru meghatározó adatai				Az áru után fizetett harmincad		Az áru meg- közelítő értéke ²		Jegy- zetek
A beje- entés ideje	név	mázsa- köből	darab- szám	forint	dénár	forint	dénár	
1484.márc.30.	vas	5 q			20		500	bevitel
dec. 6.	kés kalap		1100 900	10		250		bevitel
1485. dec. 30.	kés		2500		70		1750	bevitel
1486.	gabona	204			60		1500	kivitel
máj. 1.	kés kalap		7000 700	5 ¹ / ₂		137 ¹ / ₂		bevitel
jún. 26.	kés kalap		5500 550	4		100		bevitel
szept. 13.	kés kalap		8000 400	5		125		bevitel
dec. 18.	kalap kés		400 800	3 ¹ / ₂		87 ¹ / ₂		bevitel
1487. febr. 3.	méz		20 hordó	2 ¹ / ₂		62 ¹ / ₂		kivitel
1488. márc. 5.	méz		12 hordó		70		1750	kivitel
máj. 1.	méz		13 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
máj. 10.	ökör		28	4 ¹ / ₂		112 ¹ / ₂		kivitel
máj. 19.	kalap		650	2		50		bevitel
jún. 20.	méz		6 hordó		60		500	kivitel
nov. 24.	méz		14 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
1489.márc.31.	méz		5 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
jún. 18.	méz		5 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
jún. 29.	tehén ökör		12 10	2 ¹ / ₂		62 ¹ / ₂		kivitel
okt. 7.	méz		12 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
okt. 22.	tehén		16	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
nov. 5.	méz		12 hordó	1 ¹ / ₂		37 ¹ / ₂		kivitel
nov. 22.	méz ökör		12 hordó 40	6		150		kivitel
Összesen:				56 forint, 1 font 40 dénár		1400 forint, 29 font 40 dénár		

²Kiszámítása 4⁰/o-os kulcs alapján történt.

hogy Jakabnak 2 ökrét adja vissza, mert a soproni polgárok az egész országban vámmentességet élveznek (I. 6 : 95). 1498-ban pedig volt szolgájával, Török Jánossal van nézeteltérése s ebből megtudjuk, hogy Jakab 32 font dénárért egy bécsi fogadósnak zabot adott el s hogy Kis Péter budai polgár 40 magyar forinttal tartozik neki (feljegyzési könyv 48). Ezenkívül 1485-ben Resch Jakab 8 font dénár és 2 forinttal adósa (II. 1 : 217); 1487-ben Garaus János soproni pol-

gár neje 22 forinttal tartozik neki, aminek fejében 1 kupát, 2 ezüst serleget, 1 ezüstcsészét, 12 ezüstkanalat és 3 korallnyakéket zálogosított el neki (i. h. 225), 1495-ben pedig sógorának Zemper Jánosnak 8 forint tartozása van nála (i. h. 252). Viszont Jakab 50 forinttal tartozik Alföldy Bálint kir. harmincadosnak (feljegyzési könyv 5).

1488-ban 8 forint, 1489-ben 22 forint adót fizet (1497-ben adómentes). Kimutathatólag 1492-ben már a belső tanácsnak tagja (papi könyv 5; II. 1 : 242) és 1500-ig egyízben (1496/7) polgármesterré is választják (II. 5 : 38; II. 2 : 184; feljegyzési könyv 37—9, 51; telekkönyv 1, 48—50, 264; I. 6 : 156, 158—60³. Az 1496—1500-ig terjedő időben a Sz. Mihály-templom templomatyja is volt (v. ö. még feljegyzési könyv 51, 55). Nagyobb szerephez a tanácsban azonban csak a 16. sz. első negyedében jut.

1494-ben szerepel *László*, volt városi szolga, akiről forrásunk mondja, hogy *den man sünst gemeij(n)klich nennet Laczko*⁴ (I. 6 : 128). Ebből következtetjük, hogy *László* is valószínűleg magyar volt.

III. Amint láttuk, *Jakab* három nevet viselt: *Erdélyi~Siebenbürger~Behem*. Az első kettő érthető, de annál feltűnőbb a harmadik („cseh”). *Jakabot* magyar nemzetiségűnek azért gondoljuk, mivel nevét német források *Erdélyi*-nek is írják. Már most megemlíthetjük, hogy *Jakab* az 1520-as évek körül Sopronból Bécsbe költözött s azután — úgy látszik — csak a *Siebenbürger* nevet használta (I. 7 : 87, 197—9). A *Behem* valószínűleg csak ragadványnév.

8. *Gelesch* (l. a. 4. sz.-t).

9. *Haid(e)n* I. 1379: *Paulus von der hayd . . . Hanns Hayden* (I. 1 : 184. Az utolsó adat Sopronban csak egyszer mutatható ki); 1424: *Hanns Hayder . . . Thomam Haidem* (II. 2 : 328, 354); 1426: *Vrban von der Haijd* (i. h. 348); 1433: *Simon Haiden* (II. 3 : 28); 1436: *Hayden Thoman* (i. h. 52); 1437: *Thaman Haïdm* (i. h. 73); 1442: *Thoman Haydem* (i. h. 352); 1460: *die Haiderin* (ítéletkönyv 94); 1468: *Hajdminn* (II. 4 :

³ V. ö. még feljegyzési könyv, 149; II. 1: 244; II. 5: 82, 95; II. 1: 270; I. 6: 194; feljegyzési könyv 62; II. 1: 277—99; II. 2: 185—6; II. 1: 310—11, 315; I. 6: 265; II. 1: 321, 188, 347—9; I. 7: 87, 197—8.

⁴ Az OklSz. a *Lackó* alakra az első adatot csak 1538-ból ismeri.

286), *Haedminn* (i. h. 291); 1482: *Wilpolt Haydenn* (telekkönyv 15); 1485: *Wennczll Haidenn* (i. h. 16); 1484: *Wenczel Hajdem* (II. 1 : 215); 1486: *der Wennczell Haidnijnn* (telekkönyv 205).¹

II. Az 1379. évi telekkönyvben szerepel *Pál és János* (I. 1 : 184): az elsőnek egy egész, a másodiknak másfél háza van a Mészáros-utcában.

1424-ben tűnik fel *Orbán* a Gabona-téren (II. 2 : 317, 348). 1424-ben 12 solidus dénár, 1426-ban pedig $\frac{1}{2}$ font dénár adót fizet.

Ugyanakkor hállunk a második *János*-ról is: a Wieden-en lakik és 3 solidus dénár adót fizet (i. h. 328). Özvegye lehetett az a *Kunigunda* asszony, akinek vagyonát 1460-ban *Grunter Keresztély* soproni polgár kapja meg (ítéletkönyv 94). Idetartozik valószínűleg az a *János* is, akit 1467-ben a bécsi egyetemen találunk (a bécsi egyetem főnyakönyve 1467. második félv.)²

1424-ben a Pócsi-utcában szerepel először *Tamás*, aki azután a mai Balfi-utcában lakik (II. 2 : 354; II. 3 : 52, 73, 352). 1436-ban $\frac{1}{2}$ veder bordézmát ró le; 1424-ben 3 solidus dénár, 1437-ben $\frac{1}{2}$ forint, 1442-ben pedig 32 dénár adót vetnek ki rá.

Simon favágó (v. ö. II. 4 : 265) 1433-ban $\frac{1}{2}$ veder bordézmát fizet az Újteleki-utcában (II. 3 : 28), majd a Fövényvermen (i. h. 70, 208), a Hátulsó-utcában (i. h. 355), végül a Wieden-en találjuk (II. 4 : 8, 46, 68, 120, 138, 156, 173, 186, 200, 224, 275, 293, 305). 1437-ben és 1440-ben 60—60 dénár, 1442-ben 32 dénár, 1454-ben, 1457-ben és 1458-ban 6-6 solidus dénár, 1459-ben 3 solidus 18 dénár, 1461-ben 4 solidus dénár, 1462-ben 3 solidus dénár, 1463-ban és 1464-ben 72-72 dénár, 1466-ban 4 solidus 24 dénár és 1468-ban 48 dénár adót vetnek ki rá. Ingatlan vagyona 1459-ben és 1461-ben 18—18 font dénárt, 1468-ban már csak 6 font dénárt ér.

1436-tól kezdve a Hátulsó-utcában szerepel a harmadik *János* (II. 3 : 56, 77, 110, 214). 1437-ben 60 dénár, 1440-ben 30 dénár adót fizet.

¹ V. ö. még a *Csapody* névnél (6. sz.).

² Ezt az adatot *Barta István* dr. szíveségének köszönöm.

1459-ben tűnik fel *Willibald* a Hátulsó-utcában (II. 4 : 124, 144) azután a Kovács-utcában (i. h. 153), az Újteleki-utcában (i. h. 168, 182, 196), majd az Állatvásártéren (i. h. 252, 278) lakik. Majd házat szerez a mai Balfi-utcában, amelyet 1482-ben ad el (telekkönyv 13). 1459-ben 3 solidus 6 dénár, 1461-ben 60 dénár, 1462-ben és 1463-ban 3—3 solidus dénár, 1465-ben 6 solidus dénár, 1466-ban 1 font dénár adót fizet. Ingatlan vagyonát 1459-ben 16 font dénárra és 1463-ban 22½ font dénárra becsülik. Felesége, szül. Grünwald Anna révén Anna nevű leánya 1474-ben 1 hold szántóföldet örököl a Hutbiegel-dülőben, amelyhez 1475-ben még $\frac{3}{10}$ szőlőt vesz neki a Grassner-dülőben (ítéletkönyv 150, 150).

1466-ban szerepel *Vid* (i. h. 259); 1468-ban a Kismartonból származó *Haiden* özvegye, aki 7 font dénár értékű ingatlan vagyon felett rendelkezik és a Rózsa-utcában 56 dénár adót fizet (i. h. 286, 291, 303); *Lipót* a Wieden-en lakik, ahol 15 font dénár értékű vagyona után 4 solidus dénár adót vetnek ki rá.

1482-ben hallunk először *Vencel*-ről; a Preischler-dülőben vesz $\frac{1}{4}$ szőlőt (telekkönyv 13), majd 1483-ban $\frac{1}{2}$ főtéri házat és $\frac{1}{2}$ szőlőt, szántóföldet s gyümölcsöskertet az Erdburger-dülőben (i. h. 16). Ezekén kívül volt még $\frac{1}{4}$ szőlője a Ranisch-, $\frac{1}{4}$ a Harmler- és $\frac{1}{8}$ a Klausner-dülőkben (II. 1 : 213—4). 1484-ben már nem él, mivel ekkor már özvegye, *Ágnes* asszony tesz végrendeletet. Ebben az Erdburger-szőlőt édesanyjára, többi szőlőit és 200 aranyforintot a Sz. Mihálytemplomban, 50 forintot, egy nagy serleget, sárga selyemszövetből készült kabátot és gyöngyökkel kirakott fejéket a Sz. János-kápolnában létesítendő misealapítványára, 40 forintot egy másik kegyes alapítványra, 12 forintot római zarándokútra, egyik ezüstövét és nyakékét pedig a máriacelli Boldogasszony-templomra hagyja. Ezenkívül a Sz. Mihálytemplom 50 forintot, a Sz. Lélek-, a Sz. György-, a Sz. János-, a Sz. Lénárd-, a kórház-, a ferencrendi és a bánfalvi Sz. Farkas-templomok 10—10 forintot kapnak. Minden soproni világi papnak 30—30 mondandó gyászmiséért 1—1 forint, gyóntatóatyjának 5 forint, egy másik papnak egy ezüstserleg, egy rókaprémes suba és 100 font dénár, a kórház szegényeinek pedig 1 hordó bor jut.

Ágnes asszony 1486-ban már nem él (telekkönyv 205; papikönyv 8).

1488-ban és 1489-ben a mai Balfi-utcában találjuk Gáspár-t, aki 1488-ban $\frac{1}{2}$ forint, 1489-ben viszont $\frac{3}{4}$ forint adót fizet (II. 4 : 404, 415; II. 5 : 5, 29).

III. A *Haid(e)n* névnek (ill. alakváltozatainak) többféle magyarázata lehetséges: 1. Származhat a germ. *Haido* szn.-ből mint annak gyenge *n*-ragos birtokos esete (nomen patronymicum): így pl. *Veszélka* László, Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában, Sopron, 1954. 42. l., *Heintze-Cascorbi* i. m. 235. l.; 2. a kfn. *heiden* 'Heide, Sarazen' szóból, amit megerősíteni látszik az a körülmény is, hogy a nevet középkori latin forrásokban gyakran *Paganus*-nak fordítják; ez egyes magyarázók szerint azt igazolja, hogy a *Haiden* szó eredetileg 'paraszt'-ot is jelentett (v. ö. latin *pagus*~*paganus*; fr. *pays*~*païen*~*paysan*) és a német csn. tulajdonkép így értelmezendő (*Schmid* i. m. 19. l., v. ö. még a bevezetésben mondottakat); 3. a kfn. *heiden* 'Buchweizen, tatárka' szóból; v. ö. pl. a *Korn*, *Weizen*, *Buchweizen* stb. neveket (*Heintze-Cascorbi* i. m. 304, 310; *Schmid* i. h.); 4. az *auf der Heide(n)*~*von der Heide(n)* földrajzi megjelölésből. Ugyanez áll a *Haider* alakváltozatra is, amelynek nem kell feltétlenül a *Haido* szn.-vel összefüggő germ. *Heidher*~*Heid(e)rich* személynevekből származnia (*Heintze-Cascorbi*, i. m., 235. l.; *Bahlow*, i. m., 35. l.), mert valamelyik *Heide* nevű helységből (*Bahlow*, i. m. 88. l.; hibásan: *Veszélka*, i. m., 42. l.) vagy ilyennevű tájról való származást is jelölhet (*Heintze-Cascorbi*, i. m. 248. l.). Az utóbbi soproni dülőnévi példákkal is igazolható: *auf der Haid*~*Hayder* (II. 11 : 132, 208) stb., de mindennél világosabban bizonyítja, hogy *Csapody János* soproni polgárt (6. sz.) németnyelvű forrásaink *Hanns von der Hayd*-nak nevezik. Tudjuk, hogy ez a megjelölés általában a mosonmegyei Heidebodenra vonatkozik, amelyre ilyen adatok is vannak: pl. 1696: *Somerein an der Heiden*, ma *Pusztasomorja* stb.³ A *von der Haid*~

³ A kérdésre v. ö. *Schwartz Elemér*, *Haydn* az újabb kutatások tükrében (Különnyomat az EPhk.-ból). Budapest, 1952; ua., *Der Gau-name 'Heideboden'*, *Sonntagsblatt*. (Budapest), 1952. jún. 26. sz.

von der Haiden > *der Haid(en)* > *Haid(en)* fejlődés alapján pedig a csn. levezethető. Arra a kérdésre, hogy adott esetben melyik megoldás fogadható el véglegesnek, csak a család-történet adhat választ. Így pl. a nagy osztrák zeneszerző, *Haydn József* nevével kapcsolatban (v. ö. még a bevezetést), a *von der Haiden* > *Haydn* magyarázat jogossága történeti adatokkal is megerősíthető. Kétségtől ez a megoldás választandó a fentemlített *Pál* és *Orbán* neveinél és valószínűleg a két *Haider János* esetében is. A többi esetekben határozott véleményt nem mondhatunk.

10. **Hirsch I.** 1379: *Hirzz* (I. 1 : 187. Egyetlen adat); 1400: *Hiers* (II. 1 : 145); 1404: *Hirssin* (II. 2 : 298); 1424: Peter *Hierss* (i. h. 315); 1429: Peter *Hirrs* (i. h. 400. Egyetlen adat); 1430: Peter *Hijers* (i. h. 416); 1433: *Hirschinn* vidua (II. 3 : 23), *Hirsinn* (i. h. 27); 1436: Andre *Hierrss* (i. h. 53. Egyetlen adat); 1437: *Hyersin* vidua (i. h. 75. Egyetlen adat); 1439: Andre *Hijers* (i. h. 116. Egyetlen adat); Erhart *in dem Hiers* (II. 1 : 59. Egyetlen adat); 1442: Andre *Hyrss* (II. 3 : 343); 1458: *Hirss* (I. 4 : 333. Két adat a hainburgi városhíró levelében), Andre *Hierß* (II. 4 : 71); 1488: Jeronimus *Hijerß* ... alt *Hjrssin* (i. h. 401, 405); 1489: Mert *Hjirß* (i. h. 416), Paul *Hjirsß* (II. 5 : 7).

II. E névvel Sopronban először az 1379. évi telekkönyvben találkozunk. Viselőjének a külváros nyolcadik tizedében, a későbbi Pócsi-utcában van $\frac{1}{4}$ háza (I. 1 : 187) és valószínűleg 7 hold szántóföldje a *Rastpüchel*-dűlőben (II. 1 : 145). 1404-ben valószínűleg már nem él (II. 2 : 298).

Ennek fia lehetett *Péter*, akinek ugyancsak a Pócsi-utcában volt háza: 1424-től kezdve ismerjük (i. h. 315, 352, 355, 400, 407, 416, 424). Gabonadézmája 1424-ben 5 kepét, 1430-ban 6. kepét, bordézmája pedig 1426-ban $6\frac{1}{2}$ vedret, 1429-ben $5\frac{1}{2}$ vedret és 1431-ben 3 vedret tesz ki; 1424-ben 4 font dénár adót fizet. 1432-ben halt meg.

Özvegye István, lózsi bírónak és soproni származású nejének volt leánya (ítéletkönyv 102) s 1435-ban a Pócsi-utcai házat már leányával, *Dorottya*-val és vejével *András*-sal együtt bírja, aki ezután szintén a *Hirsch* nevet viseli (II. 3 : 23, 27, 33, 39, 46, 53, 75, 91, 116, 215, 233, 343, 353, 382. II. 4 : 12, 49, 53, 71, 123, 142, 159, 177, 190, 204, 227, 233, 250, 252,

255, 278, 295, 308). Az özvegyről utoljára 1442-ben történik említés, Bordézmájuk 1435-ban 10 vedret, 1435-ben 2 vedret, 1436-ban $4\frac{1}{2}$ vedret¹ (az 1442, évi bortized alapján kivett kölcsönük $\frac{1}{2}$ vedret), 1447-ben pedig 4 vedret, gabonadézmájuk viszont 1435-ban 7 kepét, 1438-ban 10 kepét és 1439-ben 9 kepét tesz ki (v. ö. még II. 3: 147, 219). 1433-ban 1 arannyal, 1436-ban 2 forinttal és 1465-ben 1 forint $9\frac{1}{2}$ solidus dénárral járulnak a városi kölcsönhöz.

Tudjuk, hogy Andrásnak többek között volt szőlője a Felberbrunn-düülőben és a Lövér-hegyen (*Leberperg*), káposztáskertje stb. (II. 1: 96; ítéletkönyv 96, 106; v. ö. még i. h. 62). Valószínűleg kereskedelemmel is foglalkozott (I. 4: 328, 333). A külső tanácsnak tagja és 1465-ben adószedő volt.

1437-ben 4 forint, 1440-ben 8 forint, 1442-ben 4 forint, 1454-ben 7 font dénár, 1457-ben és 1458-ban 6—6 font dénár, 1459-ben 4 font dénár, 1461-ben 2 font dénár, 1462-ben 3 font dénár, 1463-ban és 1464-ben külön-külön 2 font 5 solidus 10 dénár, 1465-ben 4 font 6 solidus 18 dénár, 1466-ban 6 font 5 solidus 10 dénár és 1468-ban 2 font 80 dénár adót vetnek ki rá. Ingatlan vagyonát 1459-ben és 1463-ban 160—160 font dénár, 1468-ban már csak 70 font dénárba becsülik.

Özvegye 1488-ban $\frac{1}{2}$ forint, 1489-ben pedig $1\frac{1}{2}$ forint adót fizet (II. 4: 405, 417; II. 5: 7).

Andrásnak három fia volt: *György*, *Erhard* és *János*, Erhard 1459-ben már nem él, de végrendeletében (II. 1: 59—60) Györgyről is megemlékezik. A végrendelet szerint minden vagyona feleségére, Ágnes asszonyra száll, akinek többek között meghagyja, hogy a Sz. Mihály-templom számára másfél márka ezüsből kelyhet csináltasson; csupán gyóntatóatyja kap egy tarka prémet, Tamás nevű szolgája pedig egy süveget és nadrágot (*ein par hosen*). A végrendeletből kitűnik, hogy Erhard szabó volt s hogy 156 magyar forint, 18 font 7 solidus 23 dénár követeléséből 154 magyar forint és 5 font 3 solidus 23 dénárral testvére, János tartozott, aki neki ezért 2 két ágyat, 3 vánkost, 1 ágyvázat, két fátvölt s

¹ Ebbe tulajdonkép Leb András soproni polgár bordézmáját is belefoglalták.

egy fürdőinget zálogosított el.² A végrendelet szerint több gyermeke maradt: bizonyára az ő fia volt *Pál*, akit Andrásnak Pócsi-utcai házában találunk. 1488-ban $\frac{1}{2}$ forint és 1489-ben $2\frac{1}{4}$ forint adót fizet. Utolsó adatunk 1490-ből való (II. 4 : 405, 417; II. 5 : 7, 31).

Lehetséges, hogy Erhard fia volt *Márton*, aki 1488-ban és 1489-ben $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{4}$ forint adót fizet. Özvegyére 1490-ben szintén $\frac{1}{4}$ forint adót vetnek ki (II. 4 : 405, 416; II. 5 : 30).

Andrásnak másik fiáról, Jánosról 1438-ban hallunk először (ítéletkönyv 25). Schön János soproni polgárnak *Anna* nevű leányát veszi el feleségül, akinek kezével kap $\frac{1}{8}$ szőlőt a Weidengrund- és $\frac{1}{10}$ szőlőt a Steiner-dülőben (i. h. 88, 95; II. 1 : 82). 1457-től kezdve atyjának Pócsi-utcai házában találjuk (II. 4 : 49, 71, 123, 142, 159, 177, 190, 204, 235). 1457-ben 5 font dénár, 1458-ban 6 font dénár, 1459-ben 2 font 6 solidus 6 dénár, 1461-ben 12 solidus dénár, 1462-ben $2\frac{1}{2}$ font dénár és 1463-ban 13 solidus 14 dénár adót fizet. Ingatlan vagyona 1459-ben 111 font dénárt, 1463-ban pedig 101 font dénárt ér. Özvegyére 1464-ben 13 solidus 10 dénár adót vetnek ki.

1474-ben tűnik fel *István* (I. 5 : 327), akinek a Pócsi-utcában volt háza (II. 4 : 405, 417; II. 5 : 8, 31) és $\frac{1}{16}$ szőlője a Steiger-dülőben (ítéletkönyv 40). 1488-ban $\frac{1}{4}$ forint és 1489-ben $\frac{3}{4}$ forint adót fizet. 1490-ben még él. Özvegye 1496-ban $\frac{1}{4}$ veder bordézmát ró le (i. h. 43, 73). 1497-ben még él.

1488-tól kezdve a Rózsa-utcában találjuk *Jeromos-t* (II. 4 : 401, 413; II. 5 : 3, 27, 41, 61, 63), de 1496-ban már a belvárosba költözködik (i. h. 74, 86). Többek között van szőlője a Felberbrunn-dülőben (telekkönyv 52); 1496-ban bordézmája 2 vedret tesz ki. 1488-ban 2 forint, 1489-ban 6 forint, 1490-ban 2 forint adót fizet.

A külső tanácsnak, majd a belső tanácsnak tagja, nagyobb szerephez azonban csak a 16. sz.-ban jut s azért bővebben most nem szólhatunk róla.³

² „... daran hab ich von im I^e vnd XI florin Reinisch vnd diezeit hat der Reinisch gulden gegolten LXXI Regensburger den. vnd der vngrisch gulden III sol. II Regensburger den.“

³ V. ö. II. 2: 184—8; II. 1: 332, 367, 402; I. 7: 125; II. 2: 191, 12, 9, 198—200, 20, 21, 204, 33, 210, 215, 211; I. 7: 365; II. 2: 84.

1455-ban hallunk még *Márton*-ról, akire a Hátulsó-utcában $1\frac{1}{2}$ veder bordézsát vetnek ki (II. 3 : 34). Özvegye 1456-ban $\frac{1}{2}$ veder bordézsát ró le és 1457-ban 60 dénár adót fizet (i. h. 54, 77).

III. A lakóházat megkülönböztető jelölésből (Hausname) alakult esn. (V. ö. *Grohne* i. m., 117, 119, 120, 122, 123, 126, 127. ll.). Ezt bizonyítja az *Erhart in dem Hiers* adatunkon kívül az a tény is, hogy Péternek halála után a *Hirsch* nevet *veje*, András is viselte. Ebből természetesen még nem következik, hogy minden egyes *Hirsch* névvel kapcsolatban csak ez a megoldás merülhet fel.⁴

Nevünk írásváltozatai (*Hirzz*~*Hiers* *Hirss*~ *Hirsch*~*Hirß*) arra engednek következtetni, hogy Sopronban a germ. s és a kfn. z (v. ö. *Hirsch* < kfn. *hirz* < *hirez* < ófn. *hiruz*) összeesése 1400 táján már megtörtént (V. ö. *Moór* Elemér: DUHBl., 5/1953/, 327. ll.; ua., *Neue Heimatblätter* I, 140 ll.; *Veszélka*, i. m., 54. l.).

11. **Kronberger I.** 1465: *Chranperger* (I. 5 : 54. János dr. soproni plébános Bécsben kelt levele. Egyetlen adat); 1466: *Achacz Kranperger* (ítéletkönyv 107); 1478: *Achacz Kronperger* (I. 5 : 368), *Achacius Kronperger* (i. h. 372), „S. achaci + *kranperg*“ (i. h. 373. Címerpecsétjének körirata); 1485: *Achacz Kchranperger* (II. 1 : 207); 1486: *Kranpperger* (II. 4 : 369); 1492: *Achacius Kramperger*, (I. 6 : 90. II. Ulászló királynak Budán kelt oklevele. Egyetlen adat); 1494: *Achaczi Khronperger* (telekkönyv 45); 1496: *Achaczy Khranperger* ... *Achatsz Khrönperger* (II. 5 : 38), *Achatsz Khranperger* (i. h. 62.).

II. **Ákos** Péterfáról került Sopronba, ahol először 1465-ban hallunk róla (I. 5 : 54).¹ Polgárjogot azonban valószínű-

⁴ Művelődéstörténeti szempontból érdekes Freiburg i. Br. városnak a háznevekről szóló 1565. évi rendelete: „*Es ist auch für gut angesehen und erkannt worden, umb mehrerer Gerechtigkeit willen, denen Heusern, so keinen Namen haben, Namen zu geben, melche Namen volgendts an die Heuser gemalt und nit wiederumb geändert werden sollen.*“ (*Grohne*, i. m., 169. l.).

¹ Rokona, hihetőleg testvére volt *Kronberger Lőrinc*, aki Péterfán élt. Mind a két leánya Sopronban ment férjhez. Az egyik, *Anna*, *Haber-*

leg csak 1465-ben nyert (v. ö. ítéletkönyv 107). Ekkor veszi el Wagram Farkas soproni polgár özvegyét, *Erzsébet* asszonyt feleségül (I. 6 : 348), akinek a Mészáros-utcában, a ferencrendi kolostor mellett volt háza (I. 5 : 372; II. 4 : 394, 396, 409; II. 5 : 11, 22, 25, 46, 38, 62, 64, 75). Ezt a házat 1478-ban a Sz. Mihály templom Sz. Rupert oltárához tartozó misealapítványnak 30 font dénárért zálogosítják el; 1481-ben azután Bock Miklós és Greiner Farkas özvegye soproni polgároktól visszavásárolják (telekkönyv 5). Ugyanakkor Garel zsidótól vesznek $\frac{1}{4}$ szőlőt a Preischler-dülőben (i. h. 3, 15) és tudjuk, hogy Rákoson is van szőlőjük (ítéletkönyv 155). 1482-ben Erzsébet asszony meghal. Végrendelete (II. 1 : 200, 127—8) értelmében minden vagyona férjére száll, azonban Neithart soproni polgár neje kapja meg kék veronai posztóból készült köpenyét, prémjét, egy fátyolt s egy olasz inget; Bertoldsdorffban (A. A.) élő nővérének hagyja viszont az utóbbi-tól neki 6 forintért elzálogosított női ezüstövet. Elrendeli még, hogy megmaradt gyöngyeiből, férje a Sz. Mihály-templom részére a miseruhához szükséges vállkendőt vegyen, ezüstöveiből és minden ezüstjéből pedig nagy kelyhet készíttessen.

1485-ből már második feleségét, *Orsolya* asszonyt ismerjük, aki szép vagyonnal valószínűleg Bécsből származott Sopronba (v. ö. I. 7 : 527—8; v. ö. még I. 6 : 343). Ekkor vásárol Muschel zsidótól $\frac{5}{16}$ szőlőt a Frettner-, Izsák zsidótól $\frac{1}{16}$ szőlőt a Klausner-dülőben, továbbá $\frac{1}{4}$ szőlőt a Steinhafen-, $\frac{1}{16}$ szőlőt a Preischler-dülőben, rétet a Pócsi-dombon (telekkönyv 20, 24, 45, 52; papikönyv 129; II. 1 : 268; feljegyzési könyv 23) és a Sz. Mihály-templom plébánosától bérel egy kertet (papikönyv 12).

1478-ban és 1484-ben adómentes, 1488-ban 8 forint (v. ö. még II. 4 : 396), 1489-ben 12 forint, 1490-ben 10 forint adót vetnek ki rá. 1496-ban 3 veder bordézmát ró le.

1476/7-ben már a belső tanács tagjai között találjuk (II. 1 : 189); 1477/8-ban, 1483/4-ben polgármesterré választják (I. 5 : 368; telekkönyv 315, 289, 15—9, 385, 455, 443; II. 2 : 185).²

leiter Jánoshoz, majd Hitzendorfer Kristófhoz s utóbb Magos Imréhez ment feleségül, a másikat pedig Moser Konrád vette el (I. 6 : 343).

Címerpecsétjét is ismerjük (leírását I. I. 5 : 373, 390). 1500-ig többet nem tudunk róla.

III. A csn. az Alsó- és Felső-Ausztriában található *Kronberg* helységek nevével függ össze, amit *Kronberger Ákos* címerpecsétjének körirata is megerősít. Maga a címer ú. n. „beszélő” címer és családnevünket világosan megmagyarázza: „a kerektalpú pajzsban zabla van, közbül hármashalmon egy lábon álló daruval...” (I. 5 : 373). V. ö. kfn. *kran* > korai úfn. *kron* ‚Kranich’. Ebben az esetben a „beszélő” címer felvétele természetesen utólag történt (V. ö. *Grohne* i. m. 80. l.). A *Kranperger* változatok történeti helyesírás eredményei.

12. *Traismaurer I.* 1419: *Petrus dictus Traysmauer* (I. 2 : 154. Borbála királynő Budán kelt nyugtája. Egyetlen adat); 1421: *Peter der Traismaurër, Traismaurer, Peter der Traysmaurer* (II. 1 : 161); 1426: *Traismaurer* (II. 2 : 357); 1427: *Petern dem Traijsmaurër* (I. 2 : 328), *Petrein Traismenrer* (II. 2 : 379); 1429: *Petri dicti Troysmaurrar* (SopronmOklt. II, 155. Zsigmond királynak Sopronban kelt oklevele. Egyetlen adat); 1438: *Peter der Draysmaurer... Peter Draysmauer* 3 : 2. Egyetlen adat), *Trasmaurer* (II. 2 : 416); 1431: *Trayssemauer* (i. h. 419. Egyetlen adat). 1435: *Petrein den Treismenrer* (I. 3 : 84. Egyetlen adat); 1437: *Trasmaurer* (II. 5 : 72), *Träsmauer* (i. h. 73. Egyetlen adat), *Traisnmaurer* (i. h. 79. Egyetlen adat), *Peter Drasmaurer* (ítéletkönyv 9. Egyetlen adat); 1438: *Peter der Draysmaurer... Peter Draysmauer* (egyetlen adat; i. h. 25); 1439: *Peter Draysmaurer* (i. h. 33. Egyetlen adat), *Tresmauer mayer* (II. 5 : 124. Egyetlen adat); 1441: *dem Peter Traysmauerr* (i. h. 314. Egyetlen adat); 1447: *Petreins des Traijsmaurer* (II. 1 : 65); 1453: *dij Traisemauerer* (I. 4 : 11. Bécsi polgár levele. Egyetlen adat); 1464: *Traysenmaurrrer* (II. 4 : 242. Egyetlen adat).

II. *Péter-ről* első adatunk¹ 1419-ből való: ekkor már a

² V. ö. még I. 5 : 386, 404; I. 6 : 10; II. 1 : 128, 207; ítéletkönyv 154; II. 4 : 369—70, 384; telekkönyv 34, 1; papikönyv 5; I. 6 : 90; feljegyzési könyv 59; II. 2 : 184; II. 5 : 55, 56, 87, 91; II. 1 : 255; továbbá 279, 281, 284; II. 2 : 185; II. 1 : 314, 317; I. 6 : 262; II. 1 : 322 II. 2 : 188; I. 6 : 294, 342—5, 389, 390; II. 1 : 348, 361; I. 7 : 251, 253, 327.

¹ Családja történetével röviden *Házi* is foglalkozott (II. 4 : XIII).

belvárosból a külső tanácsnak tagja s Borbála királynőnek újévi ajándék címén járó egy vég löweni posztót a város képviselőjében ő viszi fel Budára (I. 2 : 154); azonkívül kimutathatólag 1420-ban és 1421-ben belvárosi adószedő és a bel- s külváros azévi összes adójáról is ő számol el a város közönségének (II. 1 : 158, 161). A Mészáros-utcában van háza (II. 2 : 357, 410, 413, 425; II. 3 : 25, 35, 40, 48, 55, 80, 217; 342, 358). Itt lakott 1435-ig, amikor ugyanis a Kolostor-utcában egy második házat szerzett: ebben találjuk 1436-tól kezdve (i. h. 47, 54, 79, 216, 341,² 357). 1424-ben, úgy látszik még nincsen saját majorja, mivel gabonadézmáját Mur Miklósnál rója le (II. 2 : 316). Anyai nagybátyjának, Turnhofer Tamásnak 1424-ben bekövetkezett halála után Péter kapja meg anyjának, szül. Turnhofer Annának, Turnhofer Tamás vagyonából őt megillető részt is. Péter anyja ugyanis másodsor Bosinger wilhelmsburgi (A. A.) polgárhoz ment feleségül s az örökségből őt megillető részből 1427-ben mondott le fia javára (I. 2 : 328). Így kapja meg Péter Turnhofer Tamásnak a mai Balfi-utcában fekvő gyümölcsöskertjét, a benne fekvő kis házzal és udvarhellyel (II. 2 : 397, 400; II. 3 : 72, 115, 210, 351), továbbá az ennek közelében, de *var der Schrippergassen* fekvő (v. ö. II. 4 : 61) Steinmühle-nevű malmát (ez utóbbi vagy az azóta már beboltozott Malompatak vagy pedig a *Merenye*-, ma Ikvapatak mentén volt), a Sz. Margit-templom melletti szántóföldjeit, rétjét, egy-egy szőlőrészt a Steiner- s valamelyik megyyesi dülőben. Ezenkívül Tamásnak a várossal szemben fennálló követeléséből 120 forint jut neki (II. 2 : 361, 399).

Borbála nevű testvére, ill. ennek férje, Vetterler Frigyes az örökség miatt azonban pert indított s ugyanakkor Péternek említett malma elé malmot építtetett magának. A folyó- és vízjog megsértése miatt viszont Péter kezdett pert, amely a városi bíróságtól a király elé került, aki a döntést 1430. jan. 3-án illetékességből ismét a városi bírósághoz tette át (I. 3 : 2—5). A felek febr. 15-én kölcsönösen kijelentették, hogy a döntést a tanácsra bízzák (i. h. 19—20). A per végül is — úgy látszik — Péter javára dőlt el: ugyanis az említett in-

² Forrásunkban tévesen a második fertályban találjuk

gatlanokat megtartotta, Vetterler Frigyes malmáról viszont nem hallunk többé. Péter ingatlan vagyonát felesége révén 1429-ben nemesi birtokkal is gyarapítja: Zsigmond király okt. 27-én rendeli el, hogy az elhunyt Roji László *szakai* (ma Oka) birtokából Péter feleségét, szül. Roji Hedviget megillető birtokrészbe Pétert és *Hedviget*, ill. *György, Anna* és *Orsolya* nevű gyermekeiket a csornai konvent iktassa be. A konvent jelentése szerint ez ellenmondás nélkül meg is történt (SopronmOkt. II, 135).

1430-ban már van majorja a Pócsi-utcában (II. 2 : 416, 419; II. 3 : 75, 215; v. ö. még i. h. 118—45; i. h. 11, 314) s 1434-ből tudjuk, hogy a Pócsi-dombon volt szántóföldje is (I. 3 : 68); 1437-től kezdve újabb majorját ismerjük a mai Balfi-utcában (II. 3 : 73, 210, 351). Ugyanez év jan. 19-én Péter és neje rokonuknak, az 1415. jún. 13-án végrendekezett Juding Miklós első nejének, néhai Lukács fia Kálmán soproni magyar nemes leányának hagyatékából őket megillető részről véglegesen lemondanak, mivel más módon elégitették ki őket (II. 1 : 52—3).

1447-ben már nem élő leánya, Anna hozománykép kapott $\frac{3}{8}$ szőlőt a Steiner-, $\frac{1}{4}$ szőlőt a Weidengrund-, $\frac{1}{4}$ szőlőt a Steiger-dülőkben s $\frac{1}{4}$ szőlőt *in der Wisen*-nevű meggyesi dülőben (i. h. 67—8); 1442-ben van második kertje kis házzal az Újteleki-utcában (II. 3 : 347; v. ö. még II. 4 : 61). A fenti adatok elsősorban Péter vagyonszerzéséről világosítanak fel, míg e vagyon nagyságáról az 1458. évi ingatlanösszeírás tájékoztat részletesen. Péter maga ekkor ugyan már nem él, özvegye azonban Sopron leggazdagabb polgára s ingatlan vagyonának összeírásából következtethető, hogy Péter az említett ingatlanokon kívül még számos szőlővel és szántófölddel rendelkezett s valószínűleg még ő szerezte meg az *Egered*-dülőben fekvő³ Konrad-udvart is.

Péter azonban nemcsak nagyarányú gazdálkodást folytatott, hanem mészáros is volt: már 1428-ból ismerjük belvárosi mészárszékét (I. 2 : 357; I. 3 : 67), halála után pedig nem kevesebb, mint 4 mészárszék maradt özvegyére; ezeket 1458-ban 100 font dénárba becsülték.

³ V. ö. Eilinsgrab Egyednél (14. sz.).

E nagy vagyont mutatja az is, hogy 1424-ben 3 kepe, 1431-ben és 1433-ban 2—2 kepe, 1439-ben 15 kepe⁴ gabonadézmát ró le; bordézmája evvel szemben 1426-ban 20 vederre, 1429-ben 1 hordóra (*kuffen*), 1431-ben 10 vederre, 1433-ban 1 hordóra, 1435-ben 22 vederre, 1436-ban összesen 32 vederre rúg, 1442-ben pedig a bortized alapján kivetett kölcsönjegyzékben összesen 13 vederrel szerepel. Ezenkívül 1427-ben 45 forint, 1429-ben 15 arany, 1437-ben 28 forint (1439-ben adómentes), 1440-ben 60 forint, 1442-ben 22 forint adót vetnek ki rá. 1426-ban 10 forintot (II. 2 : 361, 369, 379), 1433-ban 6 aranyat és 1436-ban 15 forintot ad a városi kölcsönbe.

Péter 1427-ben még a külső tanácsnak tagja, aztán hamarosan a belső tanácsba kerül s az 1438/9. évre városbíróvá is választják (II. 3 : 85, 87, 89, 92; 210, 216; ítéletkönyv 25, 29, 30, 33, 35, 39).⁵ Címerpecsétje is volt (leírását l. I. 3 : 33). 1446-ban halt meg. Végrendeletét nem ismerjük, de tudjuk, hogy nagyobb misealapítványt tett (II. 1 : 65, 67).

Özvegye, *Hedvig* — mint már említettük — a talán cseh vagy morvaországi eredetű Gyanur-nemzetséghez tartozó Roji-családból származott s Roji Lászlónak volt leánya. Tudjuk, hogy a Rojiak az egykori *Szaka* (ma Oka) és *Felsőlovő* (ma Sércz) között a fertői dombsor északi végén feküdt *Roj* (~*Rov*) várától (*Maár* Károly: *Soproni Szemle* I, 194. II.), ill. az ugyanolyan nevű falutól, a később hűtlenségbe esett család egykori birtokától nyerték nevüket (v. ö. még *Csánky* III, 589, 626). Az egykor főúri, utóbb azonban lehanyatlott nemzetség megmaradt birtokaiból [kapja Hedvig 1429-ben fentemlített *szakai* (okai) birtokrészét s az ő nevével egészítendő ki a Gyanur-nemzetségnek, *Wertner* Mór (Turul, 22/1904/, 155. II.) által összeállított története, ill. nemzedékrendi táblája.

Péter halála után így Hedviget találjuk vagyona birtokában: a Kolostor-utcai házban (II. 3 : 383; II. 4 : 17, 51, 56, 74, 126, 147) lakik; övé a Konrád-udvar is; továbbá a Mészá-

⁴ Ebbe valószínűleg majorosáét is belefoglalták.

⁵ V. ö. továbbá ítéletkönyv 5, 9; II. 1 : 170, 173; II. 3 : 148, 42, 153; I. 3 : 32, 84, 94, 117, 119, 249; II. 1 : 52.

ros utcai ház 1454-ig (II. 3 : 383; II. 4 : 18), az Újteleki-utcában levő kert, a benne levő kis házzal (i. h. 3, 130); a Balfi-utcai kert, a benne levő házzal, udvarhellyel, a közelében fekvő Steinmühle-nevű malommal (i. h. 120, 138, 156, 187, 201), továbbá szántóföldek, szállók káposztáskertek és a négy mézsárszék. A vagyon többi részéről, nevezetesen a két majorról nem tudunk semmit. Vagy eladta őket az özvegy vagy pedig Péter misealapítványára szálltak.

Péter özvegyének vagyonára nézve az 1458. évi ingatlanösszeírás szolgál különösen becses adatokkal (i. h. 61—2), amelyeket gazdaságtörténeti értéküknél fogva a mellékelt táblázatban közlünk.

A táblázat szerint Péter özvegyének 1458-ban 1417 font dénár értékű ingatlan vagyona van s ugyanennyi az értéke az 1459. évi vagyonösszeírás szerint is. Ha ehhez még hozzászámítjuk a kb. 150 font dénár értékű Mészáros-utcai házat, amely 1454-ben még az özvegyé, továbbá idevesszük a *sakai* (okai) birtokrészt is, úgy pontos fogalmat alkothatunk magunknak arról a vagyonról, amely Péter halála után Hedvigre maradt s őt abban az időben Sopron leggazdagabb polgárává tette.

Továbbmenve azonban Péter vagyonára nézve is következtetést vonhatunk le, ha mindehhez hozzátesszük Péternek két majorját, Anna nevű leányának hozománykép adott szőlőit, továbbá azokat a szállóket, amelyeket Péter az általa létesített misealapítvány részére bizonyára lekötött.

1447-ben már Péter özvegye rója le a bordézsát, összesen 25½ vedret. 1454-ben 16 font dénár (v. ö. még II. 4 : 20, 21), 1457-ben 20 font dénár, 1458-ban 24 font dénár, 1459-ben 35 font 3 solidus 12 dénár adót fizet.

1453. őszén a folytonos határmenti villongások miatt a környék falvaiból a III. Frigyes német császárnak elzalogosított Sopronba mentik a borokat: Péter özvegyének pincéjében pl. Widauer Mihály sérci lakós 7 veder bort helyez el (II. 3 : 408). Ugyanebből az évből tudjuk, hogy közeli bécsi kapcsolatai voltak (I. 4 : 2, 11). 1459 után Hedvig, úgy látszik, vejének, Kem(p)nyey Lászlónak adja át vagyonát: az 1461. évi vagyonösszeírásban már László szerepel, míg a Balfi-utcai kert, még 1463-ban is az özvegy nevében van.

Utoljára a polgármesternek 1464. dec. 25.—1465. jan. 4-ig vezetett számadásában szerepel (II. 3 : 242).

Péternek — mint már említettük — 1429. okt. 7-én három gyermeke van életben: *György*, *Anna* és *Orsolya*; ezután született *Borbála*, aki 1447. febr. 14-én még nem érte el nagykorúságát. Gyögyről és Orsolyáról többet nem is tudunk s így valószínű, hogy fiatalon meghaltak. Anna Stark Jakabhoz ment feleségül s 1446-ban már nem él. Vagyona miatt halála után férje és édesanyja, mint a kiskorú Borbála gyámja között per keletkezett, amelynek 1447. febr. 14-én a városi tanács, mint választott bíróság vetett véget (ítéletkönyv 55). Ítéletében (II. 1 : 65—9) Stark Jakabnak adott igazat, azonban feleségének Tobler nevű wilhelmsburgi (A. A.) hűbérurától nyert s a fél tizedfizetésre vonatkozó adománylevelét Borbálának kellett átengednie; Borbálát, ill. édesanyját viszont arra kötelezte, hogy az *in der Wisen* nevű meggyesi dülőben fekvő és szintén Stark Jakabnak odaítélt $\frac{1}{4}$ szőlőnek 12 solidus dénárra rúgó terhet váltsák meg vagy más ingatlanukra tábláztassák be.

A fenti perből többek közt azt következtethetjük, hogy Annának Wilhelmsburgban is voltak ingatlanai s ezek halála után Borbálára szálltak. Tudjuk azt, hogy Péter édesanyja, Anna asszony másodszor wilhelmsburgi lakóshoz ment feleségül s ezért bizonyosra vesszük, hogy az említett ingatlanokat Anna vagy talán már édesapja Anna asszony révén örökölte. Borbála utóbb Kem(p)nyey László nemesnek lett a felesége.

Házi Jenő (II. 4 : XIII.) a családnak még két férfitagját ismeri: Jánost 1427-ből (II. 1 : 170) és Istvánt 1439-ből (II. 3 : 118). A források vizsgálata azonban azt mutatja, hogy sem az említett János, sem pedig István nem a Traismaurer-család tagja: az említett János ugyanis Arbeiter János tekintélyes belvárosi polgárral azonos (v. ö. II. 2 : 399), István pedig nem más, mint Traismaurer Péternek majorosa, akit már 1437-ből ismerünk (II. 3 : 73; 112, 118, 121, 124, 125, 144, 209)⁶.

III. Az alsóausztriai *Traismauer* helység nevéből származik és a család eredetére utal.

⁶ Traismauer Péternek még István nevű kertészéről (II. 2 : 400; II. 3 : 112, 209), azután molnáráról és vincellérjéről tudunk.

IV. SYNTAGMA > NOMEN PROPRIUM.

15. Am Eck I. 1408: Steffan *am Ekk* (II. 1 : 150); 1410: Steffan *am Ekch* (i. h. 151); 1415: Steffan *am Egk* (i. h. 17); 1418: Stephann *an dem Egk* (i. h. 158); 1419: Steffan *am Ek* (i. h. 20); 1424: Stephan *am egk* (II. 2 : 315); 1431: Stheffann *am Echk* (i. h. 419. Egyetlen adat); 1432: Stephan *Am ekg* (II. 3 : 3); 1436: Stephan *Egk* (i. h. 54. Egyetlen adat); 1437: Stephan *am Egkk* (ítéletkönyv 9. Egyetlen adat).

II. István 1408-ban vesz Hilden Henrik kölni polgártól házat (II. 1 : 150): ez valószínűleg azonos avval a Sz. György-kápolna mellett fekvő házzal, amelyben később Istvánt találjuk (II. 2 : 356, 364, 368, 408, 410, 425; II. 3 : 24, 34, 40, 47, 54, 78, 94, 215). Tudjuk, hogy van azonkívül májorja a mai Balfi-utcában (II. 2 : 315, 350, 354, 359, 400, 415, 419, 423; II. 3 : 26, 38, 52, 73, 90, 95, 115, 211; v. ö. még II. 2 : 315; II. 3 : 71, 117—145; 218—229), kertje a Halász-utcában (i. h. 72, 210), továbbá egy rész szőlője a Starkner- (II. 1 : 17, 61), $\frac{3}{8}$ a Höllersgrund-, legalább $\frac{1}{4}$ a Potzmansberg- (ítéletkönyv 17, 38, 39, 45)-dülőkben; 1424-ben örököl $\frac{1}{4}$ szőlőt a Steinerdülőben (II. 1 : 31), amelynek fejében a Sz. György-kápolna Krisztus teste oltárához tartozó öröklágalapítványt kell fönntartania (v. ö. még i. h. 62—4). Nagyon valószínű azonban, hogy az említettekén kívül még volt szőlője: 1409-ben ugyanis egy hordó bort ad el a városnak 18 font dénár értékben (i. h. 151); 1426-ban $\frac{1}{2}$ hordót (*kuffen*) $15\frac{1}{2}$ forint 7 solidus fehér dénár értékben, ugyanakkor még egy hordóval (*kuffen*) 27 forintért (II. 2 : 345—6); bordézs mája 1426-ban 1 hordót (*kuffen*) és 11 vedret tesz ki, 1429-ben 2 hordót (*kuffen*), 1431-ben 20 vedret, 1433-ban 2 hordót (*kuffen*), 1435-ben 15 vedret, 1436-ban $17\frac{1}{2}$ vedret, 1438-ban pedig 7 vedret. Bizonyos, hogy szántóföldje is volt: 1424-ben ugyanis 7 kepe, 1429-ben 4 kepe, 1430-ban 6 kepe, 1431-ben 3 kepe, 1433-ban 6 kepe, 1439-ben 5 kepe gabonadézs mát ró le. Vagyonának nagyságára enged következtetni az a körülmény, hogy 1409-ben 6 font dénárnál, 1410-ben, 1411-ben és 1412-ben 4—4 font dénárnál több adót vetnek ki rá (v. ö. még i. h. 304), majd 1427-ben 46 forintot s 1429-ben 15 aranyat, 1437-ben 18 forintot, 1440-ben viszont 60 forintot (v. ö. még II.

2 : 343), 1433-ban 7 aranyat, 1436-ban 10 forintot ad a városi kölesönbe.

A gazdálkodás mellett István — úgy látszik — kereskedelemmel is foglalkozott: 1420-ban a kórház gondnoka 5500 db. zsindelyszeget (1 font 7 dénárért) vesz tőle (i. h. 313); 1427-ben a város egy kupa árával (10 forint 7 solidus 28 dénár) tartozik neki (i. h. 360); 1440-ben pedig deszkákat fizet ki neki a város (II. 3 : 165—6). Valószínűleg az övé volt az a két árusbódé a ferencrendi kolostor mellett, amely utóbb felesége második férjének, Pfetrer Miklósnak birtokában van. Ezek után természetes, hogy tekintélyes polgár és a tanácsnak tagja volt (II. 1 : 158, 20, 25, 31, 35, 164; ítéletkönyv 5; II. 1 : 39, 41, 45; ítéletkönyv 9; továbbá II. 2 : 385; II. 3 : 3, 152). 1441-ben halt meg. Végrendeletében (II. 1 : 62—4) összes ingó és ingatlan vagyonát feleségére, *Katalin* asszonyra hagyta, kivéve $\frac{1}{4}$ szőlőt a Potzmannsberg-dülőben, amelyet két testvér, Márton és Simon örökölt. Ugyanakkor arra kötelezte *Katalin* asszonyt, hogy a fentemlített öröklángalapítványt haláláig gondozza s halála után $\frac{1}{4}$ szőlőjét a Steinerdülőben az alapítvány céljára a Sz. György-kápolnára hagyja; azonkívül évenként Sz. György-napján négy font viaszból készült fogadalmi gyertyát ajánljon fel a nevezett kápolnának; a Sz. Mihály-plébániatemplomban tett korábbi misealapítványának adjon 15 font dénárt vagy $\frac{1}{8}$ szőlőt a Höllersgrund-dülőben, továbbá a Krisztus teste oltára előtt öröklángot égessen, évenként Úrnapját követő szombaton misét mondasson és e célra fél szarvasmarhát, egy veder bort s négy cipó kenyeret adjon. Azonkívül meghagyta neki, hogy egy bizonyos Albert leányára és szolgálóleányára gondot viseljen s ha majdan az utóbbi férjhez megy, kelengyével lássa el.

Özvegye, szül. Bühel *Katalin*, aki bizonyosan Bühel Ulrik soproni polgárnak testvére volt; 1442-ben őt találjuk a vagyon birtokában (II. 3 : 343, 352, 368; 344, 356); 6 vederrel szerepel a bortized alapján kivetett kölesönjegyzékben és 20 forint adót fizet. Utóbb Pfetrer Miklóshoz ment feleségül.

III. Eredetileg csak a lakóhely megjelölésére szolgált. Itt már feltétlenül családnév: István Sz. György-utcai házának helyéből ugyanis megállapítható, hogy az *Am Eck*

megjelölés nem a házra vonatkozik. Ismert csn. (*Heintze-Cascorbi*, i. m.: *Amegg*).

14. **Eilinsgrab I.** 1418: *Jorgen dem Eylinsgrab* (II. 1 : 158); 1423: *Jorg Eylisgrab* (I. 2 : 238. A fraknói várnagy Nagymartonban kelt levele); 1425: *Jorg Eilisgrab* (i. h. 273. Ugyanaz. Egyetlen adat); 1428: *Georgius Alyfgrab* (i. h. 353. A kir. tárnokmester Sopronban kelt nyugtája. Egyetlen adat), *Jorgen seligen des Eylinsgrab* (II. 1 : 45), *Jorgen des Eylinsgrabs* (i. h. 45); 1429: *Eynlinsgrabim* (II. 2 : 410. Egyetlen adat), *Eysinsgrabin*¹ (i. h. 415. Egyetlen adat); 1431: *Eijlisgrabin* (i. h. 421); 1437: *Gilig Eilinsgrab* (II. 3 : 80. Egyetlen adat); 1440: *Eylins(s)grab ... Eilinsgrab* (i. h. 223, 227. Egyetlen adatok); 1442: *Eijlinsgrab* (i. h. 342); 1449: *Gylingen den Eijlinsgrab I. 3 : 275*. Egyetlen adat), *gilig eolinsgrab* (i. h. 277. Címerpecsétjének körirata); 1451: *Giligen dem Eylingsgrab* (i. h. 337); 1452: *Gilýgen dem Eijllinsgrab* (i. h. 385); 1453: „Dem ... *Giligen Eilinsgrab ...*“ (I. 4 : 9. Bécsi polgár levele. Egyetlen adat), *Eijlisgrab* (i. h. 11. Bécsi polgár levele. Egyetlen adat), „Dem ... *Giligen Eilingsgrab*“ (i. h. 37. Macskakőn kelt levél); 1454: *Eijlingsgrab* (II. 4 : 11); 1456: *Eijllingsgrab I. 4 : 129*. Bécsújhelyt kelt levél); 1457: *Halysgrob* (i. h. 213. A Kanizsaiak Sárvárott kelt levele. Egyetlen adat); 1458: *Hajlisgrab* (i. h. 275. Az esztergomi érsek levele. Egyetlen adat), *Gilig Eylingralb* (II. 4 : 57), *Eylin(s)gralb* (i. h. 64.); 1459: *IEllýsgar!² Ellysgrab* (i. h. 77. Egyetlen adat); 1463: „Den ... vnd *Gylg Eijligrabs ...*“ (I. 5 : 55. Kismartonban kelt levél. Egyetlen adat); 1464: *Gilig Elylinsgrab* (i. h. 131. Egyetlen adat); 1484: „... a *Wolfgango Eijlinsgrub dicto*“ (I. 6 : 27).

II. E név első soproni viselőjét nem ismerjük. Klosterneuburgból (A. A.) jött Sopronba (v. ö. I. 2. : 114—5); özvegye *Erzsébet* asszony, fia *György*.

György 1418-ban tűnik fel (II. 1 : 158). A Sópiacon van háza (II. 2 : 365, 368), továbbá majorja a Gabonátéren (i. h. 314, 316) és háza a Kovács-utcában (i. h. 321), $\frac{1}{4}$ szőlője a Weidengrund- (II. 1 : 21), $\frac{1}{4}$ szőlője a *Brobst-*, $\frac{3}{10}$

¹ Elírás lesz *Eylinsgrabin* helyett (v. ö. II. 2 : 413, második lapalji jegyzet).

² Utólagos törlést jelent (v. ö. II. 2. 292).

szőlője a Steiner-, $\frac{1}{8}$ szőlője az Artzgruber-, $\frac{3}{8}$ szőlője a Höllersgrund-dülőkben, négy hold szőlője *under den weingerten*, rétje az Egeredi-, káposztáskertje az Au- és a Laimgrube-dülőkben, (i. h. 43, 45) s bizonyára több szántóföldje, mivel 1424-ben 8 kepe gabonadézmát ró le. 1426-ban 27 forintért 1 hordó (*kuffen*) bort ad el a városnak (i. h. 345, 360—1, 368).

Mint a belső tanácsnak tagja 1420-ban a város földesúri hatósága alá tartozó Zoan (ma Bánfalva) faluból befolyó jövedelmek kezelője (II. 1 : 160, továbbá 22, 23, 26; I. 2 : 258), 1422-ben belvárosi adószedő (II. 1 : 163, továbbá I. 2 : 273; II. 1 : 31, 164) és kétizben (1426/7, 1427/8) viseli a városbírói tisztséget (II. 2 : 349, 360—1; ítéletkönyv 5; I. 2 : 353; továbbá II. 1 : 169).

1428. aug. 27-én már nem él (i. h. 45). Végrendelete értelmében második felesége, *Dorottya* asszony örökli a Weidengrund- és a Höllersgrund-dülőkben fekvő szőlőket, két ágyat teljes felszerelésével, ládát (*die da stet hinder der tur*) és 3 hordó bort. Azonkívül a Sz. György-templom építésére 1 hordó bort, a Boldogasszony-templom építésére és a kórházra 5—5 font dénárt (*pankcharten*) hagy. Ingó és ingatlan vagyonának többi részét, így 16 forint 5 font dénár (*pankcharten*) és 1 font bécsi dénár kintlevő követelését édesanyja és gyermekei, ill. első feleségének, szül. Mager Erzsébetnek testvérei, János és István kapják meg, akiket a városi tanács szept. 4-én elégít ki (i. h. 45). Mager Jánosnak és Istvánnak jut $\frac{1}{8}$ szőlő a *Brobst*-dülőben és a Laimgrube-dülőben fekvő káposztáskert; ezek az ingatlanok t. i. Mager Erzsébetnek hozományához tartoztak. A többi ingatlan pedig felerészben egyrészt Mager Jánosra és Istvánra, másrészt Eilinsgrab György édesanyjára és két fiára, *Egyed*-re és *Farkas*-ra száll avval a kikötéssel, hogy Mager Jánosnak és Istvánnak, az egeredi rét terméséből 2 szénaboglyánál (*nicht die pesten, auch nicht die ergisten*) több nem juthat. A gabonatéri majorról, a Kovács-utcai házról és az Au-dülőben fekvő káposztáskerttről nem történik említés, de tudjuk, hogy ezek az ingatlanok is György gyermekeié, ill. Egyed nevű fiacé lettek. A Sópiacon fekvő házat — úgy látszik — eladták, mivel 1429-ben Dorottya asszonyt egy új házban, a Mészá-

52, 55; I. 3 : 275, 277; I. 5 : 114; ítéletkönyv 117) és háromszor (1452/3, 1453/4, 1455/6) viselte a polgármesteri tisztséget (I. 3 : 359, 375, 385; II. 3 : 385—6, 389—406; I. 4 : 9, 11, 51, 57, 59, 49, 51; II. 4 : 15; II. 1 : 78; II. 4 : 21—7, 32; I. 4 : 77)⁵ Azonkívül a Boldogasszony-templom templomatyja is volt (II. 1 : 101). Városbírói, ill. polgármesteri működéséről vezetett elszámolásai, ill. számadáskönyve is fennmaradt (II, 3 : 385—6, 369—77; II. 4 : 21—7). Címerpecsétjét szintén ismerjük (leírását I. I. 3 : 277).

Egyed 1467. okt. 1-én tett végrendeletet (II. 1 : 99—102). Ebből többek között megtudjuk, hogy Egyednek a jelzett időben pénzben 30 forint adóssága és 288 font dénár és 263 ½ forint követelése volt s adóssai között szerepel pl. néhai Albert király 150 font dénárral; továbbá jegyese, egy bizonyos Anna asszony, akinek Egyed életjáradékképen hagyja gabonateri házáat, 10 ezüstkanalát s 28 forintnyi adósságát is elengedi; veje Haiden bécsi polgár 60 forinttal, másik veje, néhai Judel Lénárd (?) bécsújhelyi (?) polgár 50 font dénárral, öccse, Farkas pedig 25, ill. 4 forinttal tartozik neki s az utóbbi összegért két serleget zálogosított el nála stb. Farkas kap ¼ szöllőt, megkapja az egyik említett serleget s Egyed halála esetén 25 forintos adósságát sem kell megfizetnie. A másik serleg 5 font dénárral együtt Egyed javadalmas papjává, Perusch (?) Jánosé lesz.⁶ A többi követelésből 5 forint a Sz. Mihály-, 3 forint és 13 font dénár a Boldogasszony-, 2—2 forint a ferencrendi kolostor és a Sz. Lélek-templom építésére, 2 forint a Sz. Lélek-templom melletti út rendbehozására jut, míg a harkai Sz. Péter-templom építésére 5 font dénárt, a bánfalvi Sz. Farkas-kápolnáéra pedig 3 forintot hagyományoz. Ezenkívül a Sz. Mihály-templomban külön alapítványt tesz arra, hogy minden kántorbőjt péntekjén három vigiliát, szombatján pedig énekes gyászmisét és közös imát tartsanak érette. Péter nevű szolgálja egy szőlőjét (s házassága esetén ágyneműt), Konrád barna damasztból való dolmányát és gazdaasszonya zöld veronai posztóból

⁵ V. ö. még I. 4 : 69, 94, 120, 129, 157; II. 1 : 82, 84; I. 4 : 171, 215, 275; II. 1 : 176; I. 5 : 55; II. 4 : 260; ítéletkönyv 13, 40, 59, 61, 97, 99.

⁶ V. ö. még II. 4 : 107—9.

készült köpenyét kapja meg⁷. Ingó és ingatlan vagyonának többi része viszont *Borbála* és *Kunigunda* nevű leányaié lesz.

A végrendelet még Egyed életében került a városi könybe s Egyed fönntartotta magának a jogot, hogy a végrendeleten utólag változtathasson. 1468 év elején azonban — már nem él (II. 4: 298, 311; 290, 302). Ingatlan vagyonát ekkor 260 font dénárra becsülik, amely után gyermekeinek gyámja, Eilinsgrab Farkas 7 font 5 solidus 10 dénár adót fizet. Négy lánya közül utoljára Kunigundáról hallunk 1479-ben (ítélet-könyv 123).

Györgynek másik fia volt *Farkas*, aki 1458-ban tűnik fel (II. 5: 57). Feleségül veszi Pfendel Márk özvegyét, *Anna* asszonyt (I. 5. : 35—9) s ezért Pfendel Márknak a Sz. György-templommal szemközt fekvő egykori házában lakik (II. 4: 75, 127, 148, 162, 193, 208, 250, 282); ezt 1468-ban Stibar Jakabnak és nejének eladják, akik a vételárból még ápr. 21-én 47 font dénárral és 1 aranyforinttal tartoznak (i. h. 284; II. 1: 108). Ebben az időben hal meg Eilinsgrab Egyed s gyermekeinek gyámságát valószínűleg Farkas veszi át (II. 4: 298, 311). Felesége révén jut Pfendel Márknak Lövér-utcai egykori majorjához (i. h. 72, 124, 143, 160, 177) stb. Apjától örökli egy Kovács-utcai háznak a felét s többek között egy rétet az Egerdi-dűlőben, a Konrád-udvar mellett. Ezenkívül volt $\frac{1}{8}$ szőlője az Artzgruber-, $\frac{3}{8}$ szőlője a Potzmannsberg- és szőlője a Steiner-dűlőkben, összesen 19 hold szántóföldje a Lövér-hegyen, 18 hold szántóföldje az Udvarnoki-földeken, 20 hold szántóföldje *bey den Anger-weingerten zu baiden seijten des wegs*, 7 hold szántóföldje *bejm Rijnndlein* és két káposztáskertje az Au-dűlőben (II. 1: 106—8; I. 5: 125). Ennek megfelelően 1458-ban 8 font dénár, 1459-ben 3 font 66 dénár, 1461-ben 7 font dénár, 1463-ban 10 font dénár, 1464-ben 6 dénár híján 7 font dénár, 1466-ban 9 font solidus 12 dénár és 1468-ban $4\frac{1}{2}$ font, 16 dénár adót vetnek ki rá; felesége, illetve *Radegunda* nevű mostohaleánya 1459-ben 10 font 6 solidus 6 dénár adót fizet. Farkasnak vagyonát 1459-ben 131 font dénár, feleségét ugyanakkor 431 font dénár

⁷ Tudunk még *György* (II. 1: 102) és *András* nevű (II. 4: 107) szolgáiról is.

becsülik; 1463-ban valószínűleg mindkettőjük vagyona 600 font dénárt, 1468-ban 137 font dénárt ér.

Farkas 1468. ápr. 21-én tesz végrendeletet (II. 1 : 106—8). Ebből kitűnik, hogy Farkas már egy évig és nyolc hétig Salzer Farkas bécsi kereskedőnek szolgálatában állott, de fizetést nem kapott; viszont gazdájának 6 rőf zöld, 5 rőf barna posztó árával és 3 solidus dénárral tartozott. Ezenkívül még 6 forint és 7 font 3 solidus dénár adóssága volt, követelése pedig 54½ font dénárt és 1 arany forintot tett ki. Meghagyja, hogy az Anger-dülőben fekvő 20 hold szántóföldjét adják el s árából 1 font dénárt a Sz. Lélek-templom, a többit pedig a Sz. Mihály- és a Boldogasszony-templom építésére fordítsák; a bánfalvi Sz. Farkas-kápolna építésére pedig 9 hold szántóföldet szán. Ezenkívül a Sz. Mihály-templomban misealapítványt tesz, amelynek fönntartására özvegye évenként 1 font dénárt fizessen. (v. ö. még: papi könyv 9, 12). Ezenkívül még elrendeli, hogy fekete és nyestprémmel díszített kabátját adja el, árából 6 font dénárt a Boldogasszony-templom építésére, a többit a Sz. Mihály-plébániatemplomban mondandó gyászmisékre fordítsa. A Potzmannsberg-dülőben fekvő $\frac{3}{8}$ szőlőjét szolgálójának, Ilonának szánja hozományul; ingó és ingatlan vagyonának többi részét pedig özvegye, *Anna* asszony és leánya, *Appollonia* örökli.

III. Az ú. n. felszólító óhajnevek (Imperativnamen) csoportjába tartozik: *Eile ins Grab! Heintze-Cascorbi* nagy összeállítása nem ismeri (v. ö. pl. *Springinsfeld, Schlagenteufel* stb.).

BIBLIOGRAFIA

I. *Források:*

- Hazai Okmánytár I—VIII. Győr, 1865 kk.
 Házi Jenő, Sopron szab. kir. város története I. 1—7, II. 1—5. Sopron, 1921 kk.
 Nagy Imre, Sopron vármegye története I—II. Sopron, 1889—91.
 Pollák Miksa, A zsidók története Sopronban. Budapest, 1896.
 Sopron szab. kir. város bírói ítéletkönyve (1427—1500). Városi levéltár Lad. IX et I nr. 5.
 Sopron szab. kir. város feljegyzési könyve (1492—1500). Városi levéltár Lad. IX et I nr. 2 et nb.
 Sopron szab. kir. város telekkönyve (1480—1500). Városi levéltár Lad. IX et I nr. 2.
 Sopron szab. kir. város papi könyve (1493—1500). Városi levéltár Lad. XLIX et ZZ. nr. 105.
 Eudlicher, Stephan, Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. Leipzig, 1846.

II. *Idézett, fontosabb irodalom:*

- Andresen, Carl Gustaf, Konkurrenzen in der Erklärung der deutschen Geschlechtsnamen. Heilbronn a. N., 1885.
 Bahlow, Hans, Deutsches Namenbuch. Ein Führer durch Deutschlands Familiennamen. Neumünster i. H., 1935.
 Bedi Rezső, A soproni hienc-nyelvjárás hangtana. Sopron, 1912.
 Brechenmacher, Josef Karlmann, Deutsches Namenbuch. Stuttgart, 1928.²
 Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest, 1897.
 Csekey István, Liszt Ferenc származása és hazafisága (Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből XXXV. k. 9. sz.). Budapest, 1937.
 Förstemann, Ernst, Altdeutsches Namenbuch I. Bonn, 1900.²
 Fransson, Gustav, Middle English surnames of occupation 1100—1550 (Lund Studies in English III). Lund—London—Copenhagen, 1935.
 Gottschald, Max, Deutsche Namenkunde. München, 1952.
 Grohne, Ernst, Die Hausnamen und Hauszeichen. Göttingen, 1912.
 Házi Jenő, Haydu József zeneszerző öse. Sopron, 1935.

- Heimler* Károly, Sopron topográfiája. Sopron, 1936.
- Heintze—Cascorbi*, Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich. Halle/S., 1937.⁷
- Hirt*, Hermann, Etymologie der neuhochdeutschen Sprache (Hb. des Unterrichts an den höheren Schulen IV. 2). München, 1909.
- Kleemann*, Selmar, Die Familiennamen Quedlinburgs und der Umgegend. Quedlinburg, 1891.
- Moór*, Elemér, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936.
- Moser*, Virgil, Frühneuhochnochdeutsche Grammatik I. 1, Heidelberg, 1929.
- Obergföll*, Joseph, Gottscheer Familiennamen. Gottschee, 1882.
- Reichert*, Hermann, Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. und 14. Jahrhunderts. Breslau, 1908.
- Schmid*, Ernst Fritz, Joseph Haydn. Ein Buch von Vorfahren und Heimat des Meisters. Kassel, 1954.
- Schwartz* Elemér, A nyugatmagyarországi német helységnevek. Budapest, 1933.²
- Schwartz* Elemér, Haydn az újabb kutatások tükrében (Különnyomat az EPhK.-ból). Budapest, 1932.
- Socin*, Adolf, Mittelhochdeutsches Namenbuch nach oberrheinischen Quellen des 12. und 13. Jahrhunderts. Basel, 1905.
- Szabó* István, Ugocsa megye (Magyarság és Nemzetiség I. 1.) Budapest, 1937.
- Veszélka* László, Sopron régi németsége és a német nyelv feltünése a városi kancelláriában. Sopron, 1934.
-

Deutscher Auszug. Verfasser befaßt sich in der vorliegenden Arbeit mit den mittelalterlichen Familiennamen der Stadt Sopron—Ödenburg und will an der Hand einiger Beispiele zur Methodologie der Familiennamenforschung neue Gesichtspunkte und Beiträge liefern.

Das städtische Archiv, dessen mittelalterliches Material seit 1921 in einer noch nicht abgeschlossenen Quellensammlung durch *Eugen Házi* veröffentlicht wird, bietet für eine solche Arbeit Stoff in Hülle und Fülle.

Um die einzelnen Familiennamen erklären zu können, mußte zuerst mit der Zusammenstellung der einzelnen orthographischen Varianten eines jeden Familiennamens begonnen werden. Dabei stellte sich heraus, daß dies z. B. bei den sog. Berufsamen, die doch einen beträchtlichen Teil der Familiennamen bedeuten, ohne Familiengeschichte überhaupt nicht zu verwirklichen ist. Als es sich z. B. um den Familiennamen *Leinwater* handelte, tauchte zunächst die Frage auf, ob ein gewisser *Hans Leinwater* wirklich ein Leinwandhändler gewesen war oder nicht. Im ersten Falle mußte dann noch nachgeforscht werden, ob dieser *Hans leinwater* nicht etwa mit einem *Hans Baier leinwater* oder *Hans Suntlet leinwater* identisch sei. So kam ich auf die Idee, die Geschichte der Bürgerfamilien meiner Vaterstadt in Verbindung mit der Namenforschung zu erschließen. Dabei machte ich die ganz besondere Entdeckung, daß die Deutschen in Sopron—Ödenburg, die im 15. Jahrhundert die Mehrheit der Bevölkerung bildeten, einer ganzen Reihe von Bürgern ungarischer Abstammung deutsche Namen beigegeben und ungarische Namen (z. B. durch Anlautsverkürzung) eingedeutscht hatten. Es ist ja bekannt, daß sich die Namengebung innerhalb einer Gemeinschaft (Stadt, Dorf, Landschaft) immer nach dem Volkstum richtet, das die Mehrheit besitzt. So wurde mir sofort klar, daß man unbedingt zu Fehlschlüssen kommen würde, wollte man die Bevölkerung von Sopron—Ödenburg oder von Westungarn nur auf Grund der Familiennamen blutmässig einschätzen und werten. Auch ist es bekannt, daß bei der Erklärung der Namen sog. Konkurrenzen verschiedener Art auftreten können, die oft eine endgültige Erklärung nicht ermöglichen. In unserer Arbeit wird das z. B. an den Namen des österreichischen Tondichters, Josef Haydn veranschaulicht und eine annehmbare sprachwissenschaftliche Erklärung des Namens auf Grund historischer Belege versucht. Natürlich bereitet die Kenntnis der Familiengeschichte einer Stadt so dem Historiker wie dem Sprachwissenschaftler auch noch andere Belehrungen.

Was nun die systematische Gruppierung des Namenmaterials anbelangt, würde ein neues System durchgeführt. Dieses besteht darin, daß wir im Gegensatz zu der traditionellen Einteilung der deutschen Namenbücher bei der Einteilung der Familiennamen nicht zweierlei Gesichtspunkte auf einmal anwenden. D. h. wir gruppieren die Familiennamen nicht nach *Form* (Familiennamen aus germanischen Vollnamen, Kurznamen, Verkleinerungsnamen, Vaternamen, Namen auf *-mann*; Familiennamen aus nichtgermanischen Personennamen; Satznamen) und zugleich auch nach *Bedeutung* (Herkunftsnamen, Berufsamen, Übernamen), sondern führen einen und denselben Gesichtspunkt konsequent durch: wir teilen die Namen nach der grammatischen Art der Grundform, aus der sich das „nomen proprium“ entwickelt, ein. So entstehen dann folgende Gruppen:

I. *NOMEN* > *NOMEN PROPRIUM* (Familiennamen aus Völkernamen, Berufsamen, ein Teil der Übernamen etc.).

II. *NOMEN PROPRIUM* > *NOMEN PROPRIUM* (Familiennamen aus germanischen und nichtgermanischen Vollnamen, Kurznamen, Familiennamen aus Ortsnamen).

III. *NOMEN PROPRIUM* ± *SUFFIXUM, PRAEPOSITIO* > *NOMEN PROPRIUM* (Familiennamen aus weitergebildeten germanischen und nichtgermanischen Personennamen, d. h. Verkleinerungsnamen, Namen auf *-mann*, Patronymika; Herkunftsamen, Familiennamen aus Eigennamen mit Anlautverkürzung oder Anlautserweiterung etc.).

IV. *SYNTAGMA*¹ > *NOMEN PROPRIUM* (Satznamen und andere ähnliche Übernamen).

¹ Über das Syntagma vgl. *Gombocz Zoltán: Magyar Nyelv* 25 (1929), 1. ff.